

Wassenaar Jagerslaan 13

rapport 1504

**Wassenaar Jagerslaan 13,
akkerareaal vanaf de Late Middeleeuwen**

Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

E. Eimermann

Met een bijdrage van:

S. Ostkamp

M.T.I.J. Bouman en J.A.A. Bos (ArcheoSpecialisten)

Colofon

ADC Rapport 1504

Wassenaar, Jagerslaan 13, akkerareaal vanaf de Late Middeleeuwen
Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

Auteur: E. Eimermann

Met een bijdrage van: S. Ostkamp, M. Bouman (ArcheoSpecialisten) en J.A.A. Bos (ArcheoSpecialisten)

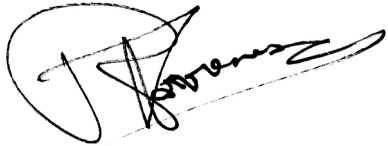
In opdracht van: Inpijn-Blokpoel b.v.

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, december 2008

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:
R. Torremans

ISBN 978-90-6836-494-1

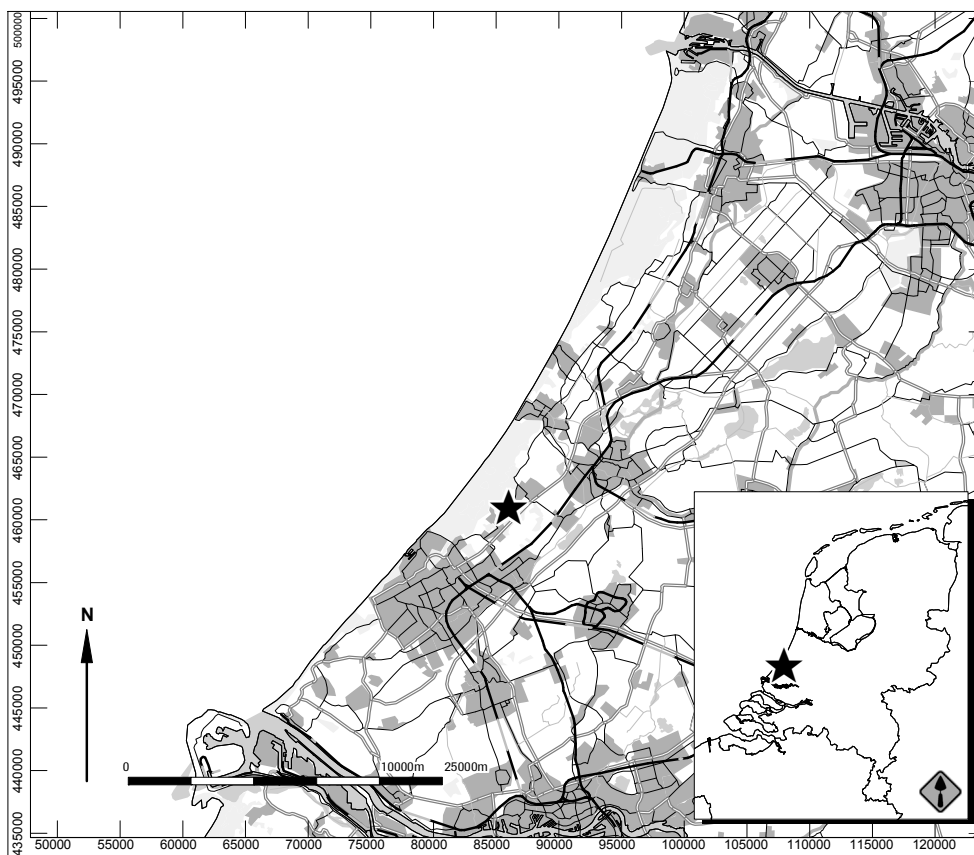
ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033 299 8181
Fax 033 299 8180
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

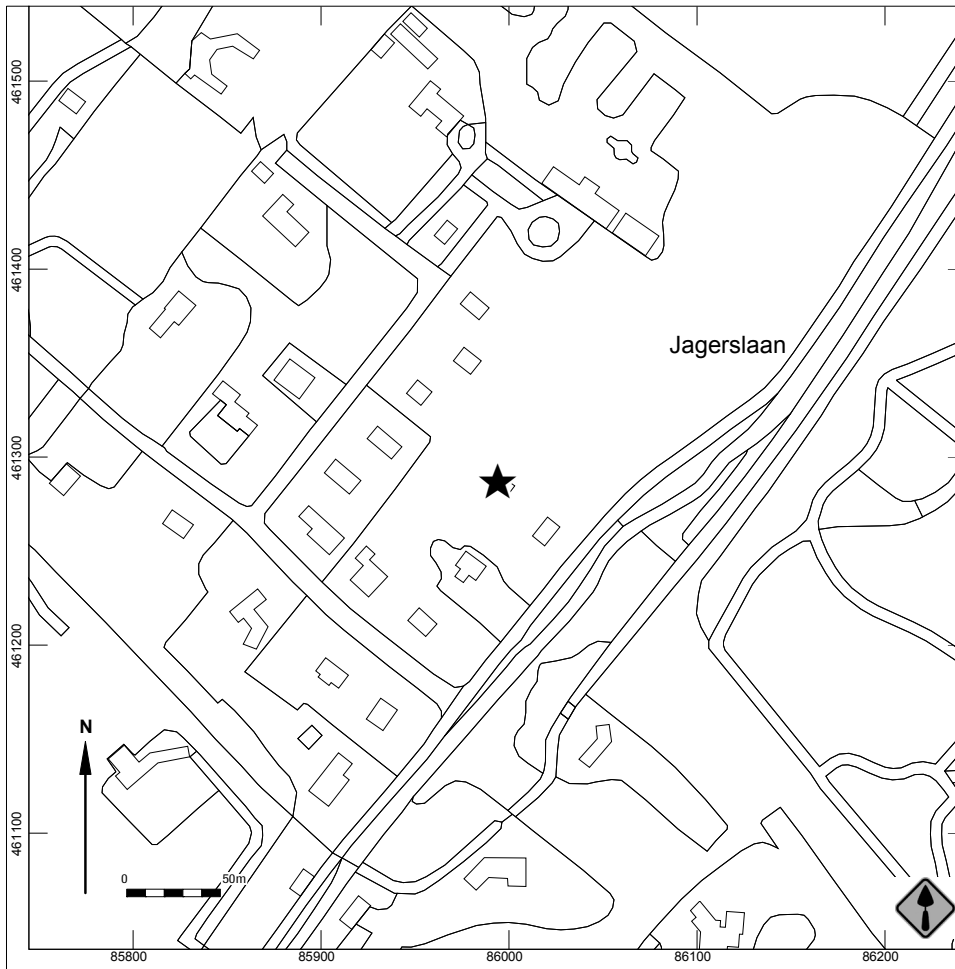
Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied	4
Samenvatting	7
1 Inleiding	9
1.1 Algemeen	9
1.2 Vooronderzoek	9
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	12
1.4 Opzet van het rapport	12
2 Methoden	12
3 Resultaten	13
3.1 Fysisch geografisch onderzoek	13
3.2 Sporen en Structuren met profielbeschrijvingen	14
3.3 Vondstmateriaal	23
3.3.1 Aardewerk en keramisch bouw materiaal (S. Ostkamp)	23
3.3.2 Archeobotanisch onderzoek (M.T.I.J. Bouman en J.A.A. Bos, ArcheoSpecialisten)	24
4 Synthese	25
4.1 Algemeen	25
4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	25
5 Waardering en selectieadvies	27
5.1 Waardering van de vindplaats	27
5.2 Selectieadvies	27
Literatuur	28
Lijst van afbeeldingen	28
Lijst van Tabellen	28
Bijlagen: Vlaktekeningen van de werkputten en sporenlijst	29
Verklarende woordenlijst	35
Afkortingen in database	36

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Zuid-Holland
Gemeente:	Wassenaar
Plaats:	Wassenaar
Toponiem:	Jagerslaan 13
Kadastrale gegevens:	Gemeente Wassenaar, Sectie F, nr. 10431
Kaartblad:	30G
Coördinaten:	X=85994; Y=461289/ X=86013; Y=461312/ X=86056; Y=461281/ X=86036; Y=461258
Projectverantwoordelijke:	drs. E. Eimermann
Bevoegd gezag:	Provincie Zuid-Holland, drs. R. Proos
Deskundige namens het bevoegd gezag:	drs. R. Proos. Als adviseur van de gemeente Wassenaar treedt drs. J. Waasdorp op (namens de archeologische dienst van de gemeente Den Haag)
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	28347
ADC-projectcode:	WASR-08
Complex en ABR codering:	NX(Nederzetting Onbepaald; akkerareaal)
Periode(n):	Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd
Geomorfologische context:	Strandwallen en strandzanden (Laagpakket van Schoorl (Laag van Voorburg en Laag van Den Haag) en Laagpakket van Zandvoort) en veengroei (Hollandveen).
NAP hoogte maaiveld:	Circa 2 m + NAP (tussen 1,80 en 2,02 m + NAP)
Maximale diepte onderzoek:	0,20 m - NAP
Uitvoering van het veldwerk:	25 april 2008
Beheer en plaats documentatie:	Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Zuid-Holland

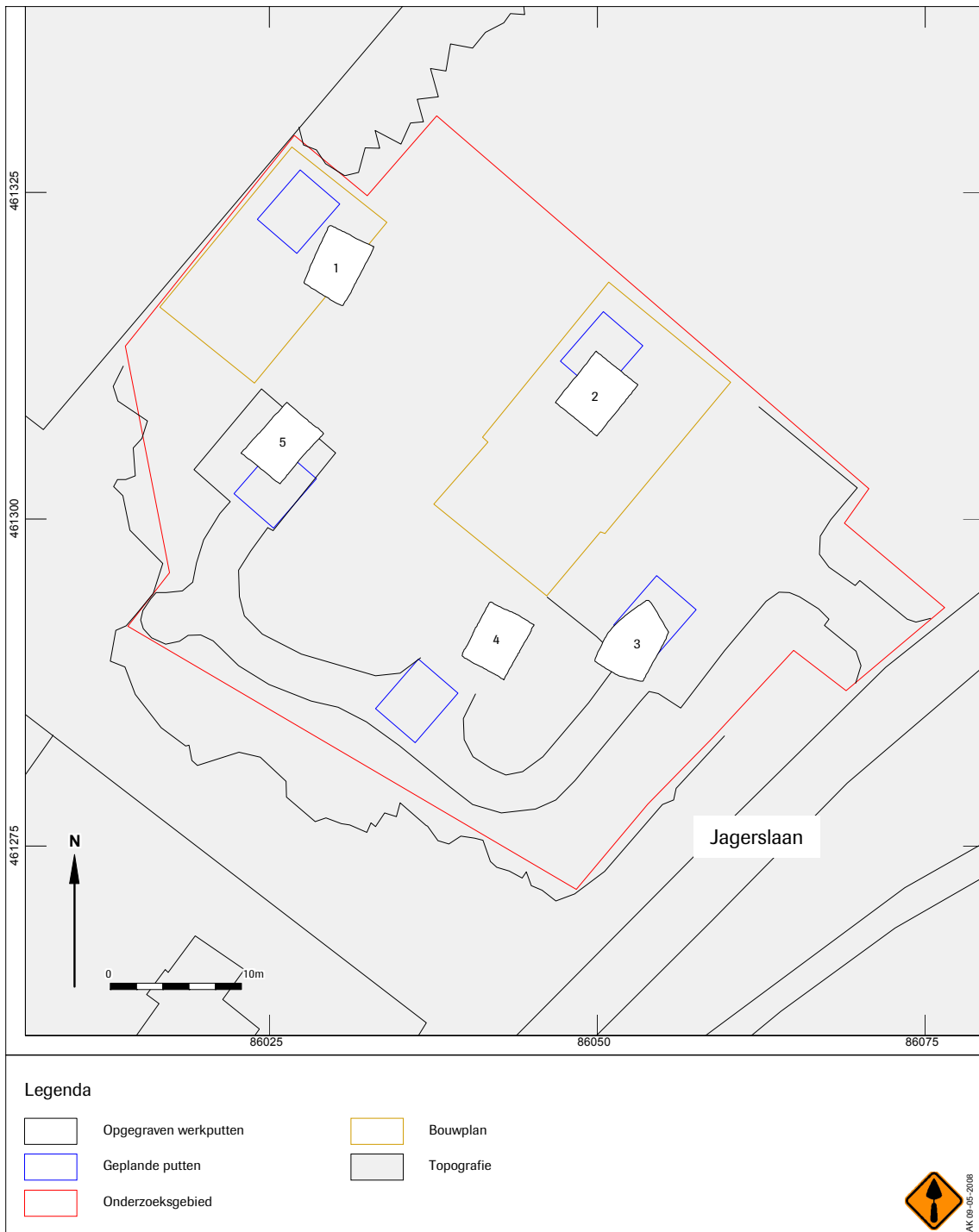
Afb. 1: Locatie Jagerslaan 13, te Wassenaar.

Afb. 2: Locatie aan de Jagerslaan te Wassenaar.

Afb. 3: Het graven van de proefputten tussen de bomen met een 'mini-graver'.

Afb. 4: Puttenplan; wegens aanwezige bomen en begroeiing was het niet mogelijk de putten exact op de aangegeven locaties uit te zetten.

Samenvatting

In opdracht van Inpijn-Blokpoel b.v. heeft ADC ArcheoProjecten aan de Jagerslaan 13 te Wassenaar op 25 april een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) uitgevoerd. In totaal zijn, verdeeld over het terrein, vijf proefputten van elk 5x4 m² aangelegd.

Onder de bouwvoor bevindt zich een pakket opgebrachte grond, waaronder een stuifzandpakket aanwezig is. Mogelijk is dit stuifzandpakket niet in één keer, maar in meerdere fasen afgezet, binnen de periode 1400 tot 1800. Uit dit pakket is baksteenmateriaal, dakpanmateriaal en 14e tot 18e-eeuws aardewerk verzameld. Deze bodem is na de 18e eeuw afgedekt door het pakket opgebrachte grond waarop de huidige bouwvoor tot ontwikkeling is gekomen. De bodemvorming van dit zandpakket bestaat uit een humeus zandpakket met een losse structuur waarin enkele natuurlijke kuilen zichtbaar zijn die voor een deel als boomvallen aangemerkt konden worden. Een vegetatie met bomen en struiken heeft zich hier mogelijk op ontwikkeld, zoals dat tegenwoordig kenmerkend is voor het duingebied.

Het hierboven beschreven zandpakket dekte een eronder liggend pakket af waarin eveneens sprake is van bodemvorming. In dit zandpakket zijn waarschijnlijk meerdere akkerlagen te onderscheiden die door verstuiving in verticale zin enigszins van elkaar gescheiden konden worden. Werkput 2 gaf het beste inzicht in deze bodemopbouw. Er is hier sprake van omwerking van de grond, mogelijk als gevolg van het werken met een ploeg. Op basis hiervan kan geconcludeerd worden dat het een akkerareaal betreft. In werkput 4 is in de onderste akkerlaag een randje van Paffrath Kogelpotaardwerk (Late Middeleeuwen: 1050-1250) gevonden. Tijdens het eerder uitgevoerde booronderzoek door Jacobs & Burnier waren uit dit oudste niveau reeds enkele aardewerkscherven met een laatmiddeleeuwse datering verzameld. Onder deze akkerlagen bevindt zich het duinzand, hier zijn geen aanwijzingen voor bodemvorming. De werkputten bevatten anders dan de beschreven bodemopbouw, met aanwijzingen voor een laatmiddeleeuws akkerareaal, geen archeologische sporen.

Er is geen sprake van een behoudenswaardige vindplaats. ADC ArcheoProjecten adviseert dan ook om het terrein vrij te geven voor verdere ontwikkeling. Het uiteindelijke selectiebesluit wordt genomen door het bevoegd gezag.

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

PERIODE	TIJD IN JAREN				
Nieuwe tijd C	1850	na Chr.	-	heden	na Chr.
Nieuwe tijd B	1650	na Chr.	-	1850	na Chr.
Nieuwe tijd A	1500	na Chr.	-	1650	na Chr.
Late-Middeleeuwen B	1250	na Chr.	-	1500	na Chr.
Late-Middeleeuwen A	1050	na Chr.	-	1250	na Chr.
Vroege-Middeleeuwen D	900	na Chr.	-	1050	na Chr.
Vroege-Middeleeuwen C	725	na Chr.	-	900	na Chr.
Vroege-Middeleeuwen B	525	na Chr.	-	725	na Chr.
Vroege-Middeleeuwen A	450	na Chr.	-	525	na Chr.
Romeinse tijd	19	voor Chr.	-	450	na Chr.
IJzertijd	800	voor Chr.	-	19	voor Chr.
Bronstijd	2000	voor Chr.	-	800	voor Chr.
Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	5300	voor Chr.	-	2000	voor Chr.
Mesolithicum (Midden Steentijd)	8800	voor Chr.	-	4900	voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd)	300.000	voor Chr.	-	8800	voor Chr.

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van Inpijn-Blokpoel b.v. heeft ADC ArcheoProjecten aan de Jagerslaan 13 te Wassenaar op 25 april een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) uitgevoerd. Dit naar aanleiding van toekomstige nieuwbouw op het perceel, waardoor bodemversturende activiteiten plaats zullen vinden. Het proefsleuvenonderzoek is een vervolg op een eerder uitgevoerd bureau- en booronderzoek door het archeologische bedrijf Jacobs & Burnier. Dit booronderzoek (zie §1.2) heeft aangetoond dat zich op deze locatie waarschijnlijk een akkerpakket bevindt, te dateren in de Late Middeleeuwen (zie voor periodisering tabel 1).¹

Het plangebied heeft een oppervlakte van ca. 1500 m² en is momenteel niet bebouwd. Op het terrein bevinden zich bomen en struiken. Het gebied ligt aan de Jagerslaan en wordt aan de zuidwest- en noordwestzijde begrensd door bebouwde percelen in de vorm van vrijstaande woningen met tuinen. De noordoostzijde is eveneens onbebouwd en bestaat uit een vegetatie van bomen en struiken. In navolging van het door Jacobs & Burnier opgestelde Programma van Eisen zijn 5 proefputten met een omvang van 5x4 m² per put en een totale oppervlakte van 100 m² gegraven. Door de aanwezigheid van bomen en een opeenhoping van takken waar kleine zoogdieren en insecten zich in hadden genesteld - ter plekke van put 1 - , was een kleine aanpassing op het oorspronkelijke puttenplan noodzakelijk (zie voor het puttenplan afbeelding 4).

Het veldwerk is uitgevoerd op 25 april 2008. In die periode zijn de proefsleuven aangelegd en onderzocht conform het Programma van Eisen (PvE), dat door E. Jacobs is opgesteld.² Dit ontwerp is goedgekeurd door R. Proos, provinciaal archeoloog van Zuid-Holland. De vondsten en bijbehorende documentatie die tijdens het IVO proefsleuven zijn verzameld, zijn gedeponeerd in het provinciaal depot voor bodemvondsten te Alphen a/d Rijn.

Het veldteam bestond uit de volgende personen: R. Torremans (senior archeoloog), E. Eimermann (projectverantwoordelijke; medior archeoloog) en W. Roessingh (veldarcheoloog; medior archeoloog). De kraanmachinist is ingehuurd via de firma Tuytel. Het landmeetkundige bedrijf Fugro b.v. te Leidschendam heeft geassisteerd bij het uitzetten van de putten. De bij de uitwerking betrokken senior archeoloog is R. Torremans.

De gemeente Wassenaar is vertegenwoordigd in de persoon van mevrouw C. Scheffer. De adviseur van de gemeente Wassenaar is J. Waasdorp, senior archeoloog en senior beleidsadviseur bij de Gemeente Den Haag. De contactpersoon bij Inpijn-Blokpoel b.v. is A. van Houwelingen. Het vondstmateriaal is bestudeerd door S. Ostkamp (aardewerk) en het botanische monster door mevrouw M. Bouman en mevrouw J. Bos (ArcheoSpecialisten). Redactionele werkzaamheden zijn verricht door mevrouw J. Pasveer. De vondstverwerking is uitgevoerd onder leiding van J. Beestman en M. Dahhan. Dahhan heeft tevens de ARCHIS-meldingen voor zijn rekening genomen. De vlaktekeningen en profieltekeningen zijn gedigitaliseerd door A. Kattenberg.

1.2 Vooronderzoek

In verband met toekomstige ontwikkelingen in het plangebied Jagerslaan 13 is door archeologisch projectbureau Jacobs & Burnier een eerste archeologische inventarisatie in de vorm van een bureau- en booronderzoek in het onderzoeksgebied uitgevoerd in december 2007.³ Dit onderzoek wees uit dat de locatie gelegen is op strandwal afzettingen en dat in de omgeving sporen en vondsten vanaf de Bronstijd verwacht worden. Aan de hand van de uitkomsten van het booronderzoek op de onderzoekslocatie werd op basis van twee scherven laatmiddeleeuws aardewerk (1050-1250) in relatie tot bodemvorming een akkerareaal verondersteld. In de omgeving was tijdens eerdere waarnemingen tevens IJzertijd aardewerk aangetroffen, waardoor de verwachting werd uitgesproken dat het mogelijke laatmiddeleeuwse akkerareaal oudere sporen zou hebben afgedekt (deze waarnemingen zijn uitgevoerd door de Stichting Historisch Centrum Wassenaar).⁴

In het rapport van Jacobs wordt melding gemaakt van twee archeologische monumenten in de omgeving, te weten de oude dorpskern van Wassenaar (monumentnr. 3190) en een waarschijnlijke vluchtburcht tot mogelijk motte-kasteel uit de Late Middeleeuwen (monumentnr. 16184; de 'groene

¹ Jacobs 2007, 10.

² Jacobs 2008, PvE nummer 08013.

³ Jacobs 2007.

⁴ Ibid.

bergh' op de plaats van het huidige Burchtplein). Beide locaties zijn verbonden met de eerste vermeldingen van de geslachten van Wassenaer en Hillenaer die teruggaan tot 1200, wanneer deze als achternamen in de historische bronnen voor het eerst worden opgevoerd. 'Wasa nare' is te ontleden tot 'drassig land, nabij' en Hillenaer tot 'Heuvel, nabij'. Het woord hill is tevens de naam van vluchtburchten bekend uit de provincies Zeeland en Holland. Zowel nare (near) als hill hebben een Angelsaksische affiniteit. Janson verwoordt in een overzicht over de geschiedenis van Wassenaer de eerste benaming van Wassenaar als volgt: "...dat 'Wassenare' op 'Wassenaer' duidt op de situering van de goederen van de heren van Wassenaer, dicht bij het drassige land, waarin zich een vluchtheuvel bevond om bij hoge waterstand het vee in veiligheid te kunnen brengen."⁵

Naast de vluchtheuvel en het geslacht Wassenaer wordt de in het centrum gelegen Willibrordskerk vanaf de 12^e eeuw genoemd. De stenen kerk kan enige houten voorgangers kunnen hebben gehad Er zijn enkele vroegmiddeleeuwse vondsten uit Wassenaar bekend, waaronder een houten boog. Vaatwerk uit de Romeinse tijd is geborgen bij de Van Cranenburghlaan en de Donker Curtiusstraat.⁶ Verder terug in de tijd gaan de vondsten van IJzertijdaardewerk, een bronzen hielbijl uit de Midden Bronstijd⁷ en als oudste vondst geldt een stenen vuistbijl uit de Vroege Bronstijd.⁸ In de duinen te Ganzenhoek is Late Bronstijd tot Vroege IJzertijd aardewerk bekend afkomstig uit een veenlaag die afgedekt is door de zandverstuivingen en duinvorming vanaf de Late Middeleeuwen.⁹ Recentelijk is op het voormalige ABF-terrein mogelijk laat-neolithisch tot vroege bronstijdaardewerk in relatie tot eergetouwkraassen (ploegsporen) aangetroffen¹⁰ en is vermoedelijk klokbekeraardewerk (Laat Neolithicum) gevonden op het toekomstige bedrijventerrein Maaldrift II.¹¹

Vanaf de 13^e eeuw was het kasteel Ter Horst (rond 1203 gebouwd) het stamslot van de Van Wassenaers, dat gelegen is in Voorschoten aan de Horstweg. Voor de geschiedenis van Wassenaar is naast Ter Horst nog het kasteel van Duivenvoorde (nabij Voorschoten; aan de Veurseweg; rond 1226 gebouwd) van belang, aangezien dit een nevengeslacht betreft. De Wassenaars hadden op Wassenaars' grondgebied nog de huizen van Paddenpoel en 't Zand in bezit. Overige kastelen zijn die van Persijn (in ieder geval vanaf midden 16^e eeuw),¹² Raephorst (gebouwd rond 1230), Santhorst (begin 13^e eeuw) en Zuidwijk (in ieder geval vanaf de 14^e eeuw).¹³ Behalve deze kastelen waren verschillende landerijen in de omgeving van Wassenaar in bezit van de abdij Leeuwenhorst.¹⁴ Gedurende de 17^e en 18^e eeuw werden door de elite van Den Haag buitenplaatsen rondom Wassenaar aangelegd. Ten zuidoosten van het onderzoeksgebied bevond zich de 18^e-eeuwse hofstede Wildrust. Naar het zuiden bevindt zich verder het landgoed Groot Haesebroek met een oorsprong in de 14^e eeuw.

Jacobs toont in zijn bureauonderzoek aan dat de onderzoekslocatie in ieder geval in de 17^e en latere eeuwen onbebouwd was. De huidige Jagerslaan dateert uit de jaren 60 van de vorige eeuw, maar de route is duidelijk ouder, aangezien uit een kaart van rond 1905 duidelijk wordt dat langs de Zanderijvaart reeds sprake was van een pad.¹⁵ De benaming Jagerslaan heeft betrekking op het jagen op wild en kan goed in relatie gebracht worden tot de Haagse elite die de bossen in de duinen als jachtgebied gebruikte. In de omgeving zijn namen bekend als: Herte-, Haze-, en Konijnenlaan.¹⁶

Op de volgende pagina zijn de locaties van de kastelen weergegeven. Daaronder wordt een verwachtingskaart met verschillende ARCHIS-meldingen getoond. Hierop is te zien dat even noordelijk van het plangebied zowel Laat Romeinse als Bronstijd vondsten zijn gedaan.

⁵ Janson 1972, 11-12 en Jacobs 2007, 6.

⁶ Janson 1972, 13-14.

⁷ Jacobs 2007, 7.

⁸ Janson 1972, 13.

⁹ Rieffe & Waasdorp 2007, 7.

¹⁰ Kruidhof 2005.

¹¹ Van Wilgen 2007, 12.

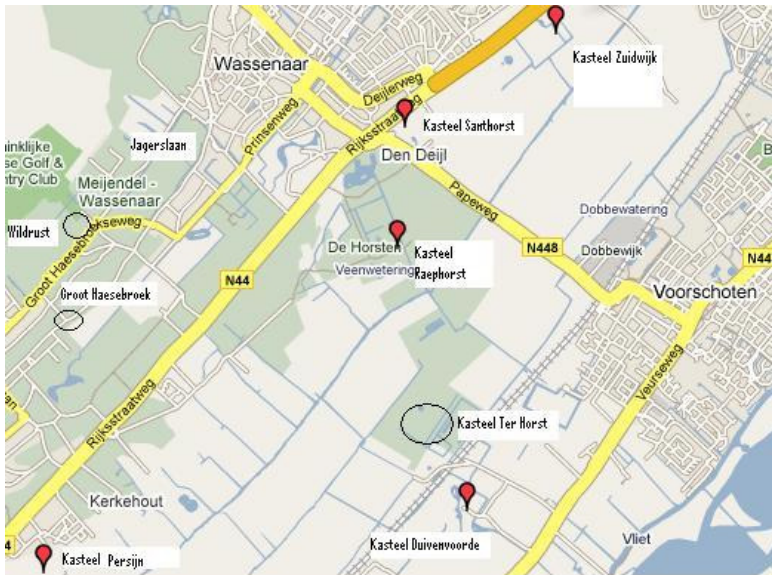
¹² Hier stond de Romeinse mijlpaal die gevonden was te Monster of Naaldwijk.

¹³ Janson 1972, 40-52.

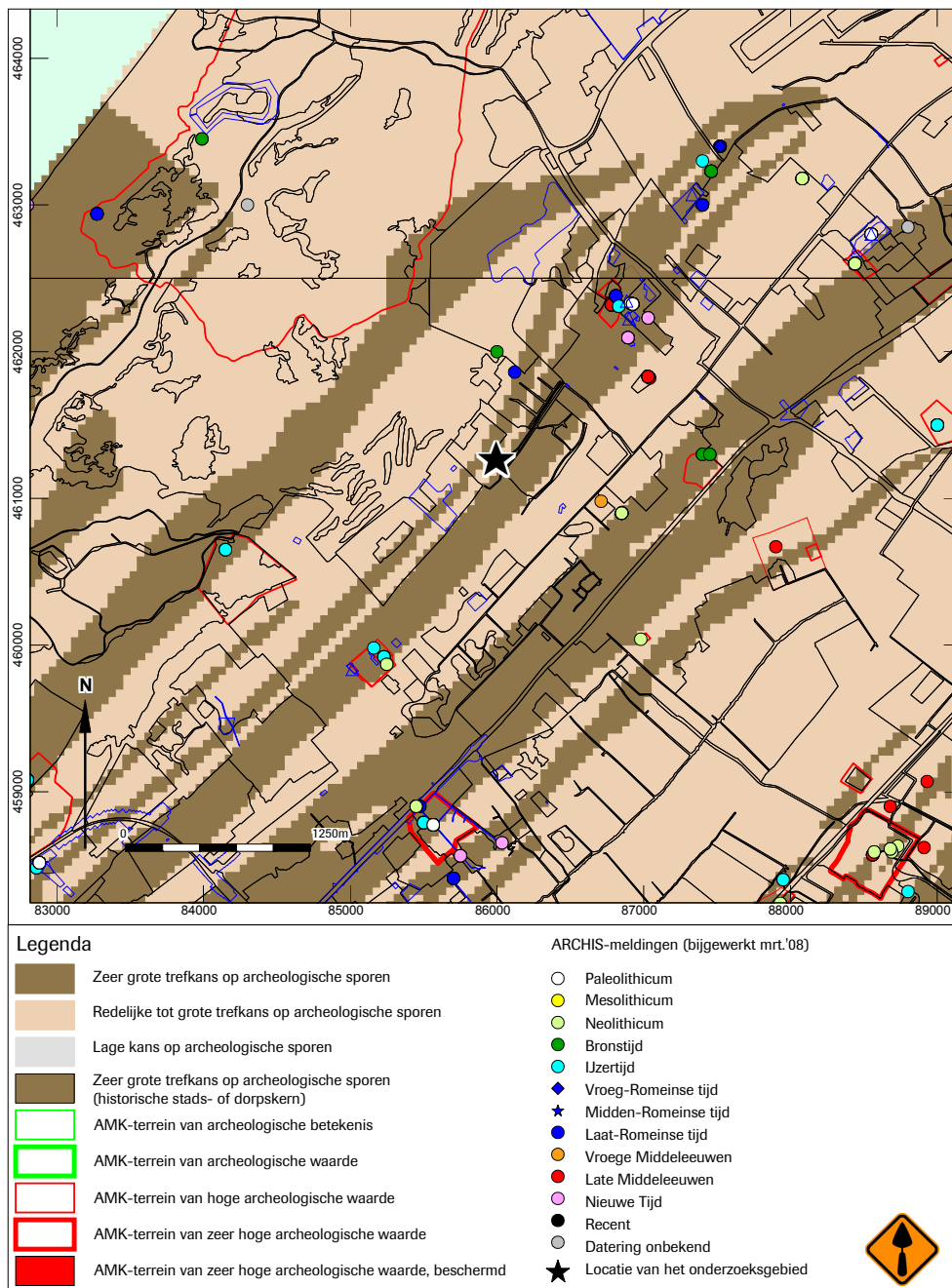
¹⁴ Ibid., 60.

¹⁵ Jacobs 2007, 6.

¹⁶ Van Lit 1989, 33.

Afb. 5: locatie van de kastelen en de beide buitenplaatsen Wildrust en Groot Haesebroek; naar: http://www.kastelenin nederland.nl / map_zuid-holland.php.

Afb. 6: Archis-meldingen in de omgeving. De strandwallen hebben een grote trefkans. De loop van de strandwallen is derhalve te reconstrueren aan de hand van deze verwachtingskaart en in het bruin aangegeven.

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Het IVO in de vorm van proefsleuven heeft tot doel de aard, omvang en kwaliteit (gaafheid en conservering) vast te stellen van de vindplaats(en) in het gebied, om te komen tot een definitief oordeel over de behoudenswaardigheid ervan. Daarnaast moeten gegevens verkregen worden om hetzij verder archeologisch onderzoek mogelijk te maken, hetzij adequate maatregelen voor behoud en beheer te kunnen treffen.¹⁷ Specifiek had het onderzoek verder tot doel de mate van schade vast te stellen die de door de op de locatie aanwezige begroeiing, waaronder grote bomen, eventueel aan het archeologisch archief is toegebracht.

In het PvE zijn verschillende onderzoeksvragen gesteld. Deze worden in dit rapport beantwoord op basis van hetgeen in de proefsleuven is aangetroffen. Het is echter waarschijnlijk dat de getrokken conclusies bijgesteld moeten worden indien de vindplaats in de toekomst volledig wordt opgegraven.

De volgende onderzoeksvragen zijn in het PvE gesteld:

- Is binnen het onderzoeksgebied sprake van één of meerdere vindplaatsen?
- Wat is de aard, omvang en datering van de aangetroffen archeologische vindplaats(en)?
- Is er sprake van een te onderscheiden fasering en/of stratigrafie?
- Hoe is de conservering van vondsten en grondsporen?
- Wat is de ruimtelijke verspreiding van mobilia en grondsporen?
- Wat is de zeldzaamheid van de aangetroffen mobilia en grondsporen in de archeoregio?
- Hoe is de horizontale en verticale gaafheid van het bodemarchief ter plaatse?
- Wat is de datering van de sporen?
- Wat is de conserveringsgraad van de sporen en verschillende materiaal categorieën, inclusief eventueel aanwezige archeobotanisch en zoologisch materiaal?
- Wat is de relatie tussen de vindplaats en het landschap?
- Kan op basis van de onderzoeksresultaten een verband gelegd worden met in de directe nabijheid van de vindplaats uitgevoerd onderzoek?

1.4 Opzet van het rapport

Dit rapport betreft een standaardrapport zoals genoemd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.1 -specificatie VS05). In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarna de eerste conclusies volgen. Dit onderzoek vormt geen eindstation, maar de basis van waaruit verder synthetiserend onderzoek kan plaatsvinden.

Na de samenvatting en dit inleidende hoofdstuk volgt een omschrijving van de onderzoeksmethoden in hoofdstuk 2. Vervolgens zullen de verschillende deelonderzoeken aan de orde komen. Indien de analyse anders dan de hoofdauteur is uitgevoerd, staan de auteurs bij de desbetreffende hoofdstukken vermeld. Allereerst komt in hoofdstuk 3 het fysisch geografisch onderzoek aan bod, gevolgd door een uitleg van de sporen en structuren. Daarna worden de materiaalgroepen (vooral aardewerk) en de archeobotanische waardering beschreven. In hoofdstuk 4 wordt binnen de synthese antwoord gegeven op de onderzoeksvragen en in het afsluitende hoofdstuk 5 volgt het selectieadvies.

2 Methoden

Het onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 3.1 en het PvE.¹⁸ Tijdens het IVO zijn 5 proefputten aangelegd. De putten hadden een afmeting van 5x4 m² en waren min of meer zuidwest-noordoost georiënteerd.

Door de aanwezigheid van struiken en bomen konden de proefputten niet exact op de in het PvE aangewezen locaties gegraven worden. Daarbij bleek het niet mogelijk om met behulp van een digitaal meetsysteem in de vorm van een GPS (Global Positioning System) de exacte locaties van de proefputten te kunnen bepalen. Met behulp van een GPS kon wel een NAP-hoogte bepaald worden. Aan de hand van de perceelscheidingen ten noorden van het plangebied zijn daarom de putten met de hand uitgezet. Dit handmatig uitzetten werd bemoeilijkt door de aanwezige begroeiing, waardoor enige afwijking op het oorspronkelijke puttenplan niet te vermijden bleek. Wel is zoveel als mogelijk uitgegaan van de locaties waar toekomstige bodemverstoringen verwacht worden. Bomen en een peilbus bij werkput 2 maakten enige afwijkingen noodzakelijk. Werkput 4 wijkt door de aanwezigheid van bomen ter plekke significant

¹⁷ Cf. Handboek ROB specificaties, juni 1998

¹⁸ Jacobs 2008.

af van de oorspronkelijke locatie.¹⁹ Naderhand zijn de werkputten en de gedocumenteerde profielen in het GIS-programma MAPINFO gedigitaliseerd. Het puttenplan is weergegeven in afbeelding 4.

De vlakken zijn machinaal aangelegd. Tijdens de aanleg van het vlak zijn vondsten en is gebruik gemaakt van een metaaldetector (de stort is eveneens afgezocht). Grondsporen zijn direct ingekrast. Vervolgens is het vlak en ieder spoor daarin gefotografeerd en getekend (schaal 1:50), waarbij waterpashoogtes zijn bepaald. De aangetroffen grondsporen zijn met de hand gecoupeerd, waarbij vondsten zijn verzameld. Het restant van de gecoupeerde sporen is vervolgens met de schep of troffel afgewerkt en indien nodig bemonsterd voor archeobotanisch en archeozoologisch onderzoek.

Het bleek niet nodig extra vlakken aan te leggen. Tijdens het aanleggen van het vlak werd een putprofiel aangelegd. Het putprofiel is gefotografeerd en getekend (op schaal 1:20) en vervolgens beschreven.

3 Resultaten

3.1 Fysisch geografisch onderzoek

Het onderzoeksgebied is gelegen in een strandvlakte tussen de strandwallen in; een lager gebied waar zich veen kon ontwikkelen. De strandwallen lopen ongeveer parallel aan de kustlijn en zijn enkele duizenden jaren geleden gevormd. Dit laagpakket van Schoorl wordt binnen de lokale lithostratigrafische laageenheden aangeduid als Laag van Voorburg (voorheen aangeduid als de Oude Duinen). Door de nabijheid tot het Rijn estuarium kunnen mariene of fluviatiele afzettingen in de diepere ondergrond voorkomen (Laagpakket van Wormer). Dit strandwallengebied is afgedekt met duinen die in de Late Middeleeuwen zijn gevormd. Deze vallen eveneens onder het laagpakket van Schoorl en worden in de lokale lithostratigrafische laageenheden aangeduid als de Laag van Den Haag (voorheen Jonge Duinen).²⁰ Op de geologische kaart is zichtbaar dat de onderzoekslocatie zich op de flank van een strandwal bevindt.²¹

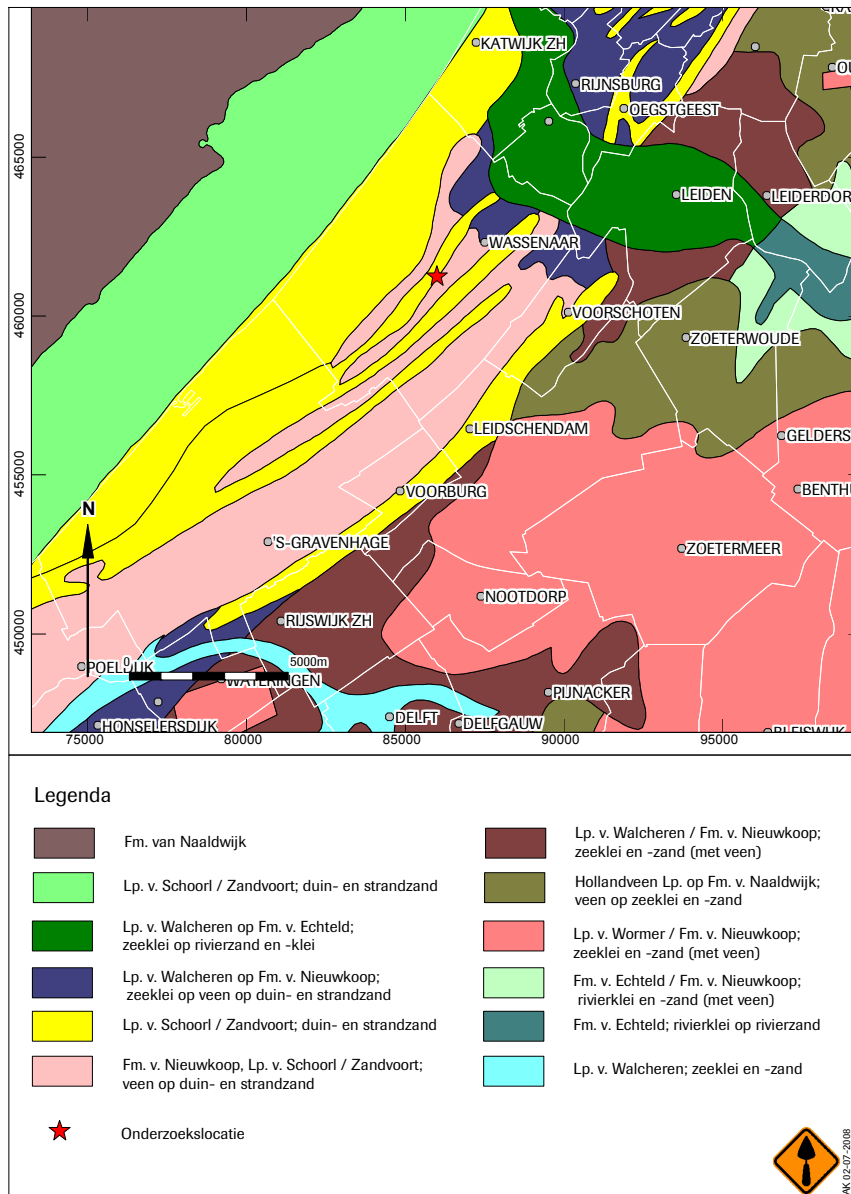
In zijn algemeenheid is het volgende beeld ontstaan, vooral aan de hand van het profiel van werkput 2: Onder de bouwvoor bevindt zich een opgebracht pakket zand. Hieronder is een grijs humeus niveau met daarin 17^e tot 18^e-eeuws materiaal. Het betreft hier de top van een stuifzandfase. In met name werkput 2 ging het om een dik humeus pakket zand met een losse structuur en verschillende niveaus. Hieronder is een weinig humeus zandpakket aanwezig dat enige ijzerinspoeling van bovenaf kent. Mogelijk zijn binnen dit humeuze pakket meerdere fasen van bodemvorming te onderscheiden. Daaronder is een duidelijk oudere bodemvorming aanwezig waarin een opbouw in drie niveaus onderscheiden is. Het betreft hier waarschijnlijk akkerniveaus. De onderste laag bevat kleine stuifzandbandjes dat was ontstaan door omwerking met een ploeg, de ploegvoren leken te zijn ingestoven. De middelste laag bevat iets minder duidelijk eenzelfde omwerking van de grond met stuiflenzen. Het bovenste niveau is meer homogeen van karakter, maar kan evengoed geïnterpreteerd worden als een akkerlaag. Uit de onderste laag in werkput 4 is een aardewerkscherf van Paffrath Kogelpotaardewerk verzameld (1025-1250).

Op de volgende pagina is een kaart met de geologische ondergrond van dit deel van Zuid-Holland tussen de Rijn- en de Maasmonding weergegeven.

¹⁹ Het PvE laat de vrijheid open de putten niet exact op de daarvoor bestemde plek aan te leggen: "... maar opgemerkt dient te worden dat de definitieve ligging aan de hand van de locatie van bomen e.d. in het veld bepaald zal moeten worden (Jacobs 2008, 10)."

²⁰ Rieffe en Waasdorp 2007, 6 en Vos et al. 2007.

²¹ Zie voor een uitgebreide uitleg van de geomorfologische situatie het bureauonderzoek van Jacobs (2007, 4-5).

Afb. 7: Geologische ondergrond langs de kust van Zuid-Holland. Fm. = Formatie; Lp. = Laagpakket

3.2 Sporen en Structuren met profielbeschrijvingen

De afzonderlijke werkputten en de sporentabel zijn in de bijlage bijgevoegd. Voor de sporen wordt verwezen naar de Allesporenkaart (afb. 16).

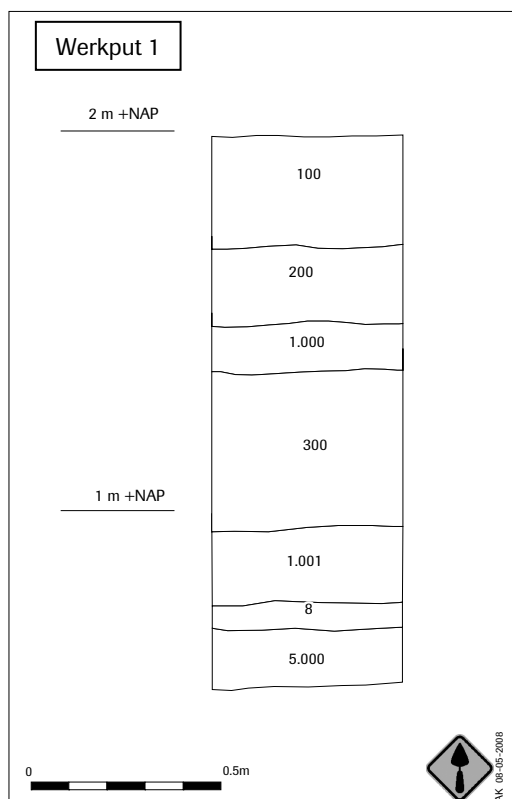
Werkput 1

In werkput 1 zijn twee grijze niveaus onderscheiden met daartussen een humeus pakket. Uit zowel het bovenste als het onderste niveau waren baksteenresten afkomstig. In het profiel is duidelijk de verstovende werking van een boom zichtbaar (die in het midden van de put bijna het gehele profiel van boven naar beneden verstovde). Hieronder is het profiel weergegeven. Uit zowel het bovenste als het onderste niveau zijn baksteenresten afkomstig. Onder het onderste grijze niveau werden in het vlak geen archeologische sporen gevonden. Mogelijk waren wel nog enkele spitsporen in het vlak aanwezig (S7). De overige verkleuringen in het vlak hebben een natuurlijke oorsprong.

Werkput 2 is aan de hand van het profiel het meest informatief. Hier werd onder de verstovde bovengrond een dik humeus pakket aangetroffen. In dit bovenste niveau werden een dakpan en baksteenfragmenten gevonden. De onderkant van dit pakket was minder humeus. Er was wat met ijzerinspoeling aangereikt stuifzand aanwezig waarin enige omzetting aanwezig leek. Hieronder was een tweede humeus pakket aanwezig dat in drie niveaus was te onderscheiden. Het betroffen hier sterk humeuze tot licht venige niveaus, dat op een wat natte context duidde. In de onderste twee lagen waren duidelijke aanwijzingen voor

verploeging/verspitting aanwezig met zandlenzen binnen de humeuze lagen. In het onderste niveau waren enkele aardewerkfragmenten aanwezig, te dateren tussen de 14^e en 18^e eeuw. Een sterk humeus tot licht venig depressie was bemonsterd voor nadere analyse (Monster Zaden; V4). Behorend bij de onderste sterk humeuze laag was in het vlak een wat grijs/paarsige laag aanwezig als gevolg van bodemvorming. Het ging hier om bodemvorming in de top van het Laagpakket van Voorburg.

Afb. 8: Profielopbouw van het noordprofiel in werkput 1. Alle lagen betreffen fijn duinzand.

S100 = bouwvoor

S200 = opgebrachte grond met baksteenmateriaal

S1000 = humeuze grijze laag met baksteenmateriaal.

S300 = humeus grijsbruin pakket

S1001 = humeuze grijze laag met houtskool.

S8 = verrommeld pakket. Geel bruin gevlekt.

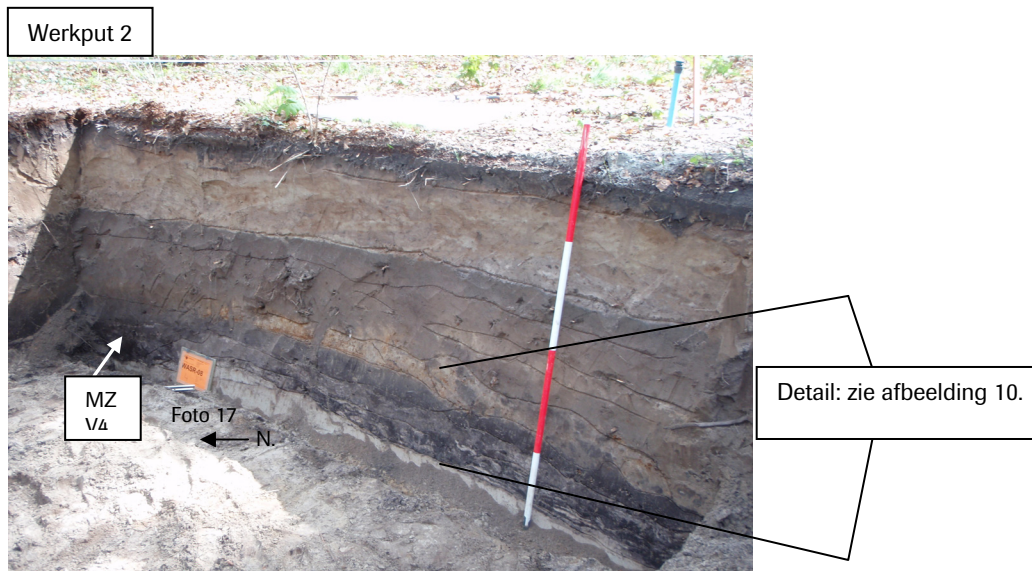
S5000 = duinzand; geelwit.

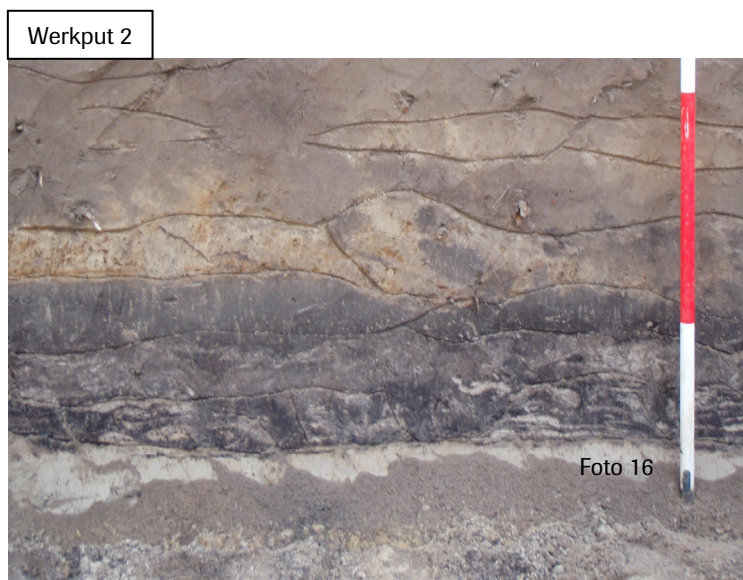
Afb. 9: Foto van het noordprofiel van werkput 1.

Aan de hand van het profiel van werkput 2 was het aannemelijk te veronderstellen dat het bovenste niveau een bodem betrof die door de kalkloze grond een snelle uitspoeling en inspoeling kende. Zodoende vormde deze bodem binnen het stuifzandpakket een dikke humeuze laag. Enige omzetting was onderin dit pakket aanwezig en kon mogelijk op een akkerniveau duiden. Het was niet ondenkbaar dat dit stuifzandpakket in meerdere fasen was afgezet. De losse structuur van het pakket in combinatie met wortelvorming en in in ander putten herkende boomvallen, kon duiden op een bodemontwikkeling door toedoen van een dichte vegetatie. De bodemvorming en stuifzandfasen in het onderste pakket met akkerniveaus zorgden voor enige stratigrafie tussen deze niveaus.²²

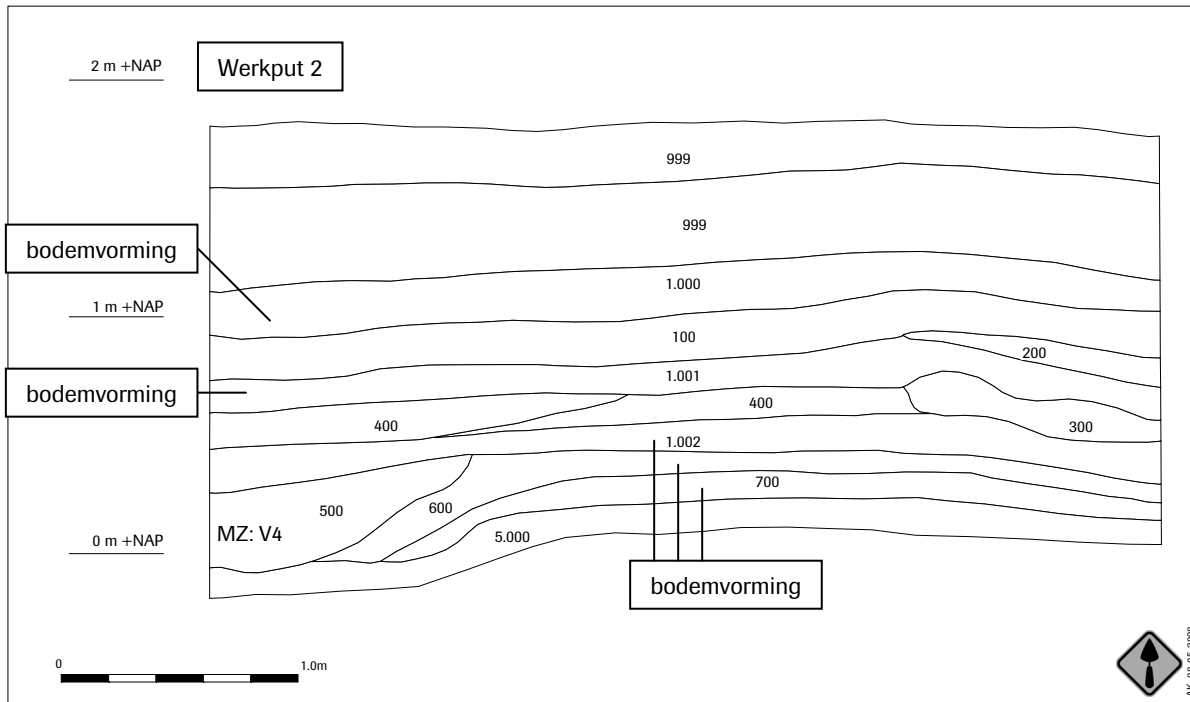

Afb. 10: Foto van de profielopname van het zuidelijk profiel van werkput 2 (MZ = Monster Zaden).

Afb. 11: Detail van de onderste lagen met stuifzandlenzen en sterk humeuze tot licht venige niveaus (zie afbeelding voor de positie in het profiel).

²² Pers. comm. W. van Zijverden.

Afb. 12: Profielopname van het zuidelijk profiel van werkput 2 met de akkerlagen en de locatie van het verzamelde monster (MZ). De lagen betreffen fijn zand tot sterk humeus venig zand.

S999 = verstoord; omgezet.

S1000 = grijze humeuze laag.

S100 = grijsbruin humeus pakket.

S200 = lichtbruine laag; verstuing.

S300 = lichtgrijs tot grijze gevlekte tot omgezette laag.

S1001 = grijze humeuze laag.

S400 = geel tot bruin pakket.

S1002 = grijze humeuze laag met aardewerk.

S500 = donkerbruin sterk humeus tot licht venig; natuurlijke laagte?

S600 = donkergrijze sterk humeuze laag met instuivingen van zand en omgezet.

S700 = donkergrijze sterk humeuze laag met instuivingen en omgezet.

S5000 = duinzand, geelwit.

Werkput 3

In werkput 3 zijn de humeuze lagen minder goed ontwikkeld en het lijkt erop dat in de onderste bodemvorming sprake is van een 'gedraaide gelaagdheid' dat antropogeen van karakter is.

Waarschijnlijk is dit te koppelen aan de akkerniveaus en -bewerking met een ploeg, zoals die in werkput 2 waren geconstateerd. Net onder de bouwvoor was het bovenste grijze niveau aanwezig met daaronder een witte uitspoelingslaag/stuifzand en daaronder de wat meer 'gedraaide gelaagdheid' met humeuze bandjes. In werkput 3 lijkt het eveneens een akkerniveau te betreffen.

In het vlak zijn geen sporen aangetroffen. In De sporen die zijn opgetekend, betreffen de onderkant van lagen die te maken hebben met de akkerniveaus (S1 en S2). In het bovenste humeuze niveau zijn een dakpan en baksteenfragmenten gevonden. In het onderste niveau zijn enkele aardewerkfragmenten aanwezig, te dateren tussen de 14^e en 18^e eeuw. Behorend bij deze onderste humeuze laag is in het vlak een wat grijs/paarsige laag op hetzelfde niveau aanwezig. Het is goed mogelijk dat het hier een bodemvorming betreft.

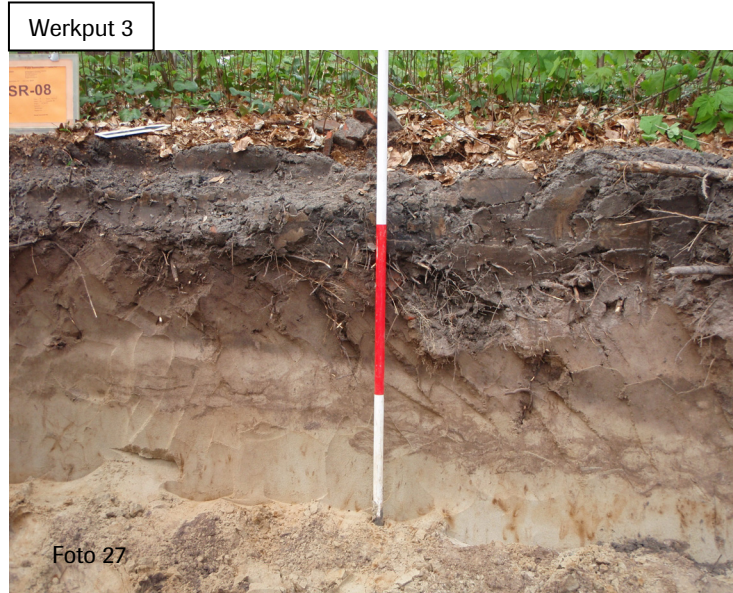
Werkput 4

Werkput 4 geeft vooral aanwijzingen voor de aanwezigheid van boomvallen die in het humeuze pakket onder de bouwvoor werden herkend. Onder het humeuze pakket is sprake van enige bodemvorming, maar duidelijke akkerniveaus zijn niet opgetekend. De werkput leverde eveneens geen duidelijke sporen op. In het vlak werd binnen S1, dat de onderkant van bodemvorming betrof, werd wel een scherp Paffrath Kogelpotaardewerk gevonden dat in de Late Middeleeuwen wordt gedateerd (1050-1250). In het profiel waren enkele oude boomvallen herkenbaar, of een ander natuurlijk fenomeen.

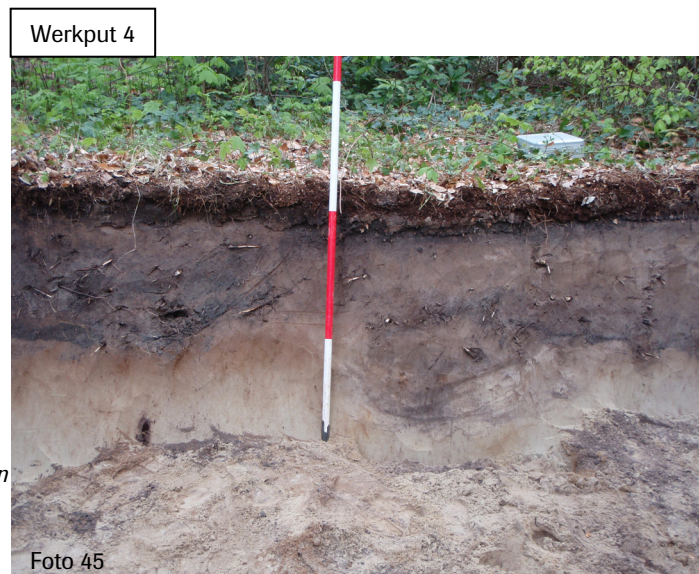

Werkput 5

In werkput 5 is onder het humeuze pakket wat bodemvorming en een mogelijk akkerniveau aanwezig. In het profiel is binnen het humeuze pakket een duidelijke doorworteling aanwezig die de bovenste meter van het profiel had aangetast. Daaronder bevindt zich de bodemvorming met sporen van omzetting. Alleen natuurlijke verkleuringen waren aanwezig in het vlak. Sporen in en/of onder de akkerniveaus werden niet waargenomen.

Afb. 13: Noordprofiel Werkput 3. Humeus pakket onder de bouwvoor met bodemvorming. In het onderste niveau omwerking van de grond.

Afb. 14: Zuidprofiel werkput 4. Humeus pakket onder de bouwvoor met natuurlijke kuilen (mogelijke boomval). In het 'schone duin' inspoeling en uitspoeling.

Werkput 5

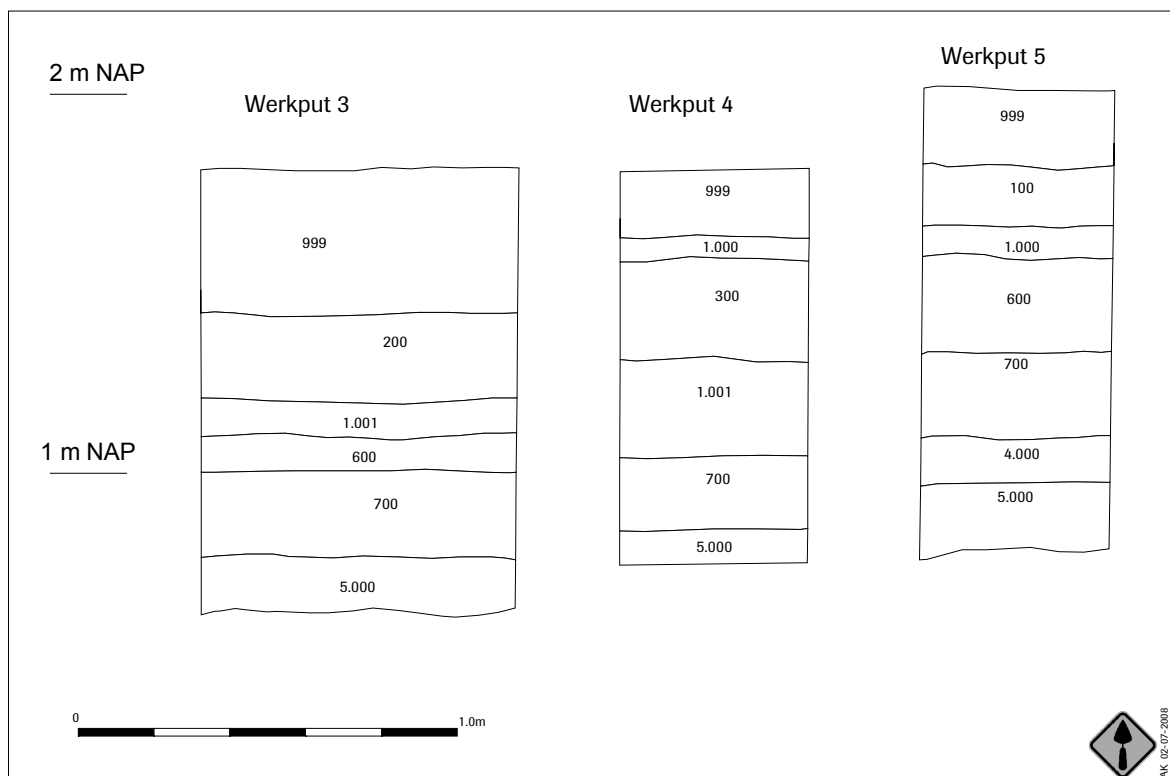
Afb. 15: Zuidprofiel werkput 5. Humeus grondpakket met daaronder bodenvorming. Aan de onderkant lijkt sprake van omzetting van de grond.

Op basis van de profielen kan geconcludeerd worden dat er sprake is van een akkerareaal. Dit is in overeenstemming met de resultaten van het vooronderzoek.²³ De stratigrafische fasering in de beakkering is in verband te brengen met verstuing van het duinzand van het Laagpakket van Voorburg. Het gaat hier dan om verstuing van dit prehistorische duinzand na de 10^e eeuw. Daarboven bevindt zich een humeus stuifzandpakket met bodenvorming. Het humeuze karakter kan verklaard worden door het kalkloze karakter van het duin, waardoor een snelle in- en uitspoeling plaatsvindt en een dik humeus pakket tot ontwikkeling is gekomen.²⁴

Op de volgende pagina zijn gedigitaliseerde profieldelen van de werkputten 3, 4 en 5 weergegeven.

²³ Jacobs 2007.

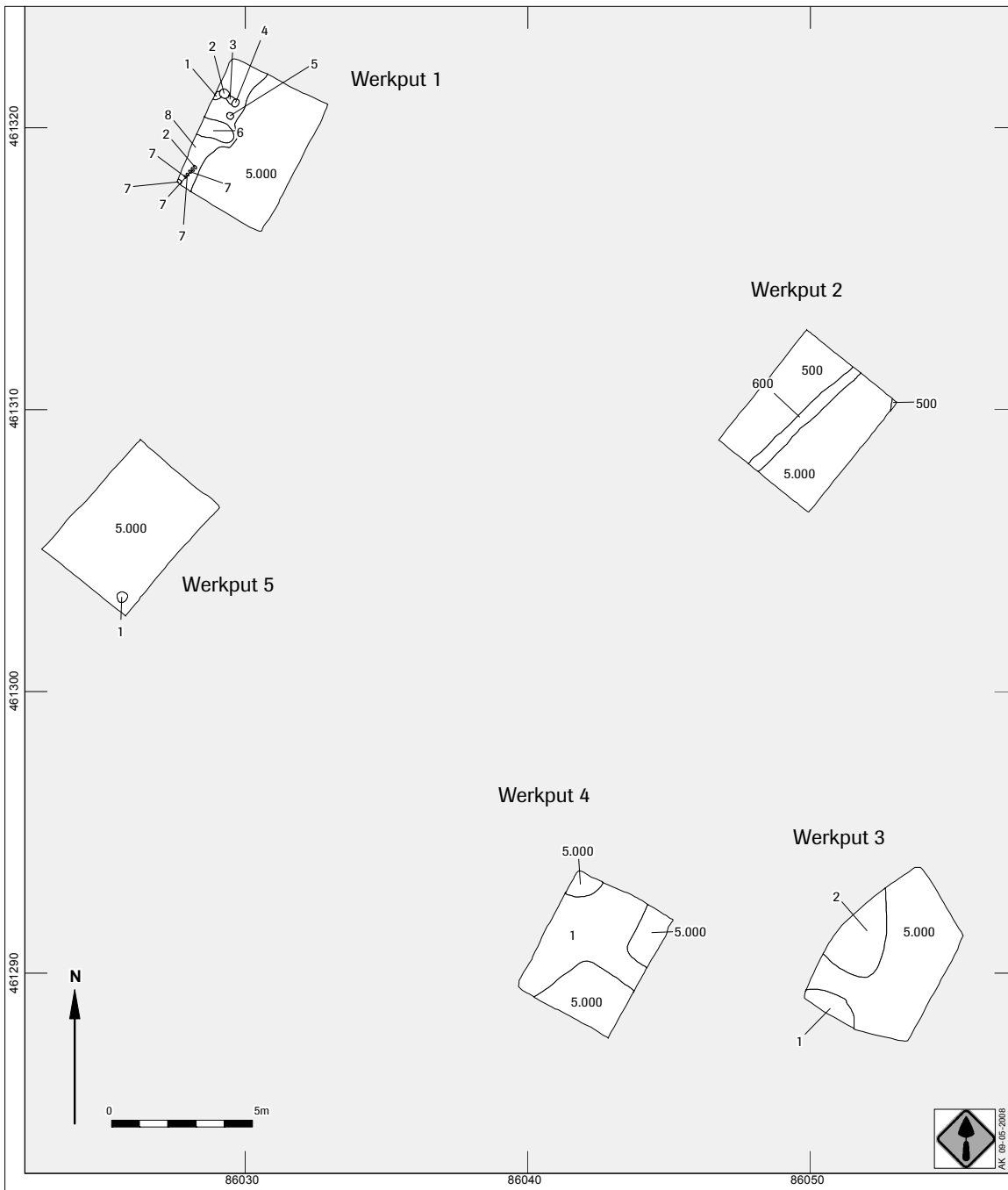
²⁴ Pers. comm. W. van Zijverden.

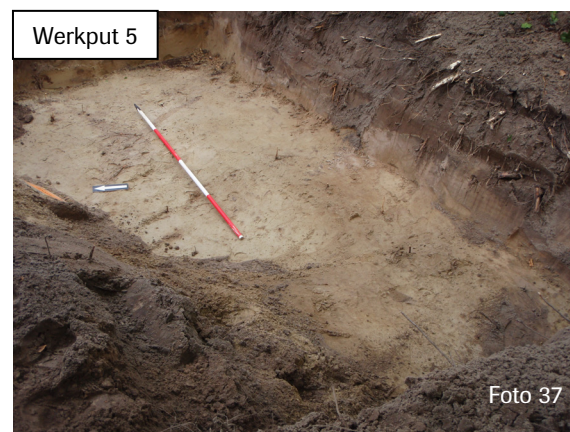
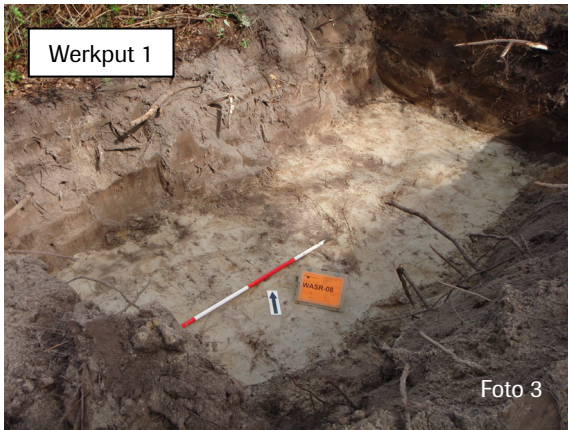
Afb. 16: Gedigitaliseerde profieldelen van de werkputten 3, 4 en 5.

Tabel 2: Spoorbeschrijving van de profielen.

Werkput	Spoornr.	Omschrijving	Identiek
3	200	LG stuifzandpakket omgezette?	
3	600	LG Bodem met stuiflenzen omgezette?	
3	700	LG Bodem met stuiflenzen	
3	999	NV bouwvoor	
3	1001	LG bodenvorming natuurlijk duin;	
3	5000	LG uitspoeling	
4	300	LG omgezet omgezette?	
4	700	LG Bodem met stuifzandlenzen	
4	999	BV bouwvoor	
4	1000	LG bodenvorming	
4	1001	LG bodenvorming	
4	5000	LG natuurlijk duin onderkant	
5	100	LG bouwvoor omgezette?	
5	600	LG Bodem met stuifzandlenzen omgezette?	
5	700	LG Bodem met stuifzandlenzen	
5	1000	LG bodenvorming gevekt; net	
5	4000	LG boven duin	S8 werkput 1
5	5000	LG natuurlijk duin	

Afb. 17: Allesporenkaart.

Afb. 18: Vlakfoto's van de verschillende werkputten.

3.3 Vondstmateriaal

Vondsttotalen		
INHOUD	Aantal	GEWICHT (gram)
AW	12	209,9
BW	4	969,6

Tabel 3: Vondsttotalen.

AW = aardewerk, BW = Bouwmateriaal.

VONDST									
PUTNR	VLAKNR	VAKNR	SPOORN	VULLINGNR	SEGMENTNR	VONDSTNR	INHOUD	MONSTER	VERZAMEL
1	0		1000			1	MIX		AANV
1	1		1001			2	MIX		AANV
2	1		1001			3	AW		
2	101					4		MZ	
4	1		1			5	AW		

Tabel 4: Vondstenlijst.

MIX = aardewerk en bouwmateriaal; AW = aardewerk; MZ = monster zaden; AANV = aanleg vlak.

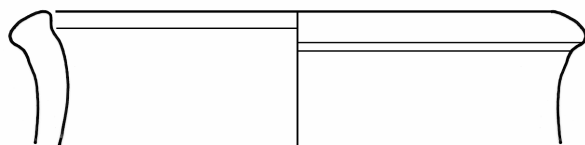
3.3.1 Aardewerk en keramisch bouwmateriaal (S. Ostkamp)

Het aardewerk is afkomstig uit ophogingspakketten en akkerlagen. In de bovenste lagen (laag S1000 en S1001) komt 17^e- tot 18^e-eeuws aardewerk voor. Een enkele aardewerkscherf van steengoed (uit Siegburg) heeft een significant oudere datering in de 14^e eeuw. In deze lagen werden fragmenten van dakpannen en enkele bakstenen verzameld. De dakpannen zijn overeenkomstig het aardewerk vanaf de 17^e/18^e eeuw te dateren. De rode goed doorbakken bakstenen hadden een afmeting van: F=18,5x8,5x4 cm (verzameld in put 1). Te koppelen aan de onderste akkerlaag werd wel nog een 11^e- tot 12^e-eeuws fragment van een kogelpot gevonden (Paffrath). Dit kan wijzen op beakkering vanaf de Late Middeleeuwen.

Hieronder is de determinatie van het aardewerk weergegeven.

Tabel 5: Determinatie aardewerk.

Vondstnr.	Determinatie	Datering
		(A = eerste helft, B = tweede helft, 17 = 17 ^e eeuw)
V1	Nederrijns bord fragment	17B/18A
	Roodbakkend fragment lokaal	17/18
V2	Frechen bodem	17
	Frechen fragment	17
	Roodbakkend 2 fragmenten lokaal	17/18
	Nederrijns bord fragment	17B/18A
V3	Siegburg kan fragment	1325-1375
	Roodbakkend fragment lokaal	17/18
V5	Paffrath randfragment	11/12

WASR-08

5

5 cm

Afb. 19: Randscherf van een Paffrath kogelpot afkomstig uit het onderste akkerniveau (V5).

3.3.2 Archeobotanisch onderzoek (M.T.I.J. Bouman en J.A.A. Bos, ArchoSpecialisten)

Inleiding

Het monster (vondstnr. 4) is genomen bij een duin bij Wassenaar. Het is afkomstig uit de humeuze onderkant van een akkerlaag. Verdere kenmerken van het monster:

- Archeologische periode (geschatte ouderdom): Late Middeleeuwen (10^e / 11^e eeuw)
- Aard monstername: Humeuze laag/depressie binnen akkerniveaus, proefput 2
- Diepte: 2 m – MV (0 m NAP)
- Locatie monster: duin; Laag van Schoorl/Laag van Zandvoort
- Soort materiaal: zand

Deze waardering is uitgevoerd om te kijken of het monster geschikt is voor een analyse. Mogelijk zou er dan iets gezegd kunnen worden over de vegetatie die verbouwd werd op de akker.

Methode

Het monster voor botanische macroresten en zaden is in twee volumes verdeeld. Een volume van 0.5 liter is gezeefd over een zeef met een diameter van 0.25 mm en 4.5 liter sediment is gezeefd over een zeef met een diameter van 0.5 mm. Deze fracties zijn vervolgens bekeken onder een binoculair. Hierbij is er globaal gekeken naar de aanwezige vegetatiesoorten en de conserveringstoestand van de macroresten. Daarnaast is er gekeken naar de aanwezigheid van houtskool, aardewerk en andere archeologische vondsten. Vervolgens is er op basis van dit beeld een advies gegeven in hoeverre dit monster geschikt is voor verdere analyse.

Resultaten

Van alle monsters zijn de belangrijkste bevindingen in de tabellen hieronder weergegeven. In het monster zijn geen herkenbare zaden aangetroffen. Het monster bevatten vrij veel wortels en een enkel splintertje houtskool.

Conclusie en aanbeveling

Het monster is niet geschikt voor een verdere analyse. Het bevat geen geschikt botanisch materiaal. Waarschijnlijk is er wel botanisch materiaal aanwezig geweest maar is dit na of gedurende de afzetting geoxideerd en verdwenen. De hoge concentratie wortels die in het monster is aangetroffen is mogelijk afkomstig van recentere doorworteling.

Hieronder volgen de waarderingstabellen.

Tabel 6: Resultaten waardering botanische macroresten en zaden.

Legenda: botanisch materiaal = hoeveelheid zaden (O = <20; V = >20); vegetatie = aanwijzingen voor verschillende types vegetatie; kaf = aanwezigheid kaf resten; analyse = geschiktheid voor verdere analyse (O = onvoldoende; V = voldoende); datering = geschiktheid voor ¹⁴C-datering (O=onvoldoende; V = voldoende).

-	niet aangetroffen			
+ -	aanwezig			
+	duidelijk aanwezig			
++	aanwezig in overvloed			
Monster:	Botanisch	Vegetatie		
WASR-08	materiaal			
Nummer			analyse	datering
4	O	-	O	O

Tabel 7: Overige resten aangetroffen in monsters.

-	niet aangetroffen		
+ -	aanwezig		
+	duidelijk aanwezig		
++	aanwezig in overvloed		
Monster:	Overige resten		
WASR-08			
Nummer	houtskool	Wortels	
4	+ -	+	

4 Synthese

4.1 Algemeen

De verwachtingen die op grond van het vooronderzoek zijn gesteld, kunnen op basis van het huidige onderzoek worden bevestigd. Op basis van met name de profielen kan geconcludeerd worden dat er sprake is van een akkerareaal dat in gebruik was over een langere periode. Gezien de datering van het aardewerk zal de akker vanaf de Late Middeleeuwen zijn geëxploiteerd. In Wassenaar zijn vanaf het begin van de 13^e eeuw enige kastelen bekend, alsmede is het bekend dat de kloosterordes, met name de abdij van Leeuwenhorst, hier landerijen bezaten. De kerk en de vluchtheuvel (zie paragraaf 1.2) worden ook in de Late Middeleeuwen gesitueerd, waardoor het akkerareaal in relatie kan hebben gestaan tot deze beginperiode van Wassenaar. Het weinige laatmiddeleeuwse aardewerk uit deze oudste akker laat geen nauwkeuriger datering toe dan tussen 1025 en 1250. Hiermee staat de akker aan de beginperiode van de hernieuwde stuiffase en de ontwikkeling van het Laagpakket van Den Haag (voorheen Jonge Duinen), waarbij de onderzoekslocatie door het zand van het Laagpakket van Voorburg (voorheen Oude Duinen) is overstoven. Het stuiven heeft ervoor gezorgd dat verschillende akkerlagen onderscheiden kunnen worden. De bodem is afgedekt door een stuifzandpakket. Op dit latere stuifzand heeft zich eveneens een bodem gevormd. Door het losse karakter en de aanwezigheid van natuurlijke kuilen – waarbij aan boomvallen gedacht kan worden – van deze bodem, was hier waarschijnlijk een dichtere vegetatie. Het meeste materiaal dateert uit de 17^e tot 18^e eeuw en kan mogelijk in relatie gezien worden tot de buitenhuizen die in deze periode tot ontwikkeling kwamen in de omgeving (zie paragraaf 1.2; Vooronderzoek). Enkele aardewerkscherven en de aanwezigheid van dakpanmateriaal kan er op duiden dat in de naaste omgeving sprake was van bebouwing.

Ter plekke zijn geen oudere prehistorische of Romeinse bodems in combinatie met vondsten en sporen aangetroffen. Dit wil uiteraard niet zeggen dat deze in de directe omgeving niet verwacht kunnen worden. In de omgeving bestaan aanwijzingen voor prehistorische, Romeinse en vroegmiddeleeuwse vondsten (zie hiervoor paragraaf 1.2: Vooronderzoek).²⁵ Uit het booronderzoek kwam reeds naar voren dat tot meer als 3 m beneden maaiveld, specifiek tot 3,24 m beneden maaiveld (boring B3) geen bodemvorming in het duin heeft plaatsgevonden.²⁶ Derhalve wordt de archeologie door de nieuwbouwplannen tot op deze diepte niet bedreigd.

4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die in het Programma van Eisen zijn gesteld zullen hier worden beantwoord op basis van de bevindingen van het proefsleuvenonderzoek.

- Is binnen het onderzoeksgebied sprake van één of meerdere vindplaatsen?

Er is sprake van een akkerareaal, dat waarschijnlijk in gebruik is geweest over een langere periode. Er is geen sprake van een archeologische vindplaats in de zin van een woonplaats met erf. Deze kan in de omgeving wel verwacht worden.

- Wat is de aard, omvang en datering van de aangetroffen archeologische vindplaats(en)?

De beginfase van het akkerniveau kan in de late middeleeuwen vanaf 1050 en 1250 gedateerd worden. De aardewerkscherf Paffrath, alsmede de aardewerkscherven uit het booronderzoek geven een begindatering aan het akkerareaal. De akkers kunnen nog wat later in gebruik zijn genomen, indien het hier om verploegde losse vondsten gaat. Het stuifzandpakket boven dit akkerniveau kan niet nader gedateerd worden dan de 14^e tot 17^e/18^e eeuw.

- Is er sprake van een te onderscheiden fasering en/of stratigrafie?

Binnen de laatmiddeleeuwse akker lijkt sprake te zijn van enige stratigrafie. Het humeuze pakket dat dit akkerniveau afdekt geeft een latere fase aan in het gebruik van de grond. Deze is behoorlijk gehomogeniseerd.

- Hoe is de conservering van vondsten en grondsporen?

De begroeiing heeft de profielen, zeker de bovenste meter, in enkele gevallen verstoord. Het onderste akkerniveau lijkt niet aangetast te zijn door de recente begroeiing. De vondsten, met name het aardewerk en de bakstenen fragmenten, zijn gefragmenteerd. Deze vraag kan verder niet beantwoord worden aangezien grondsporen ontbreken.

- Wat is de ruimtelijke verspreiding van mobilia en grondsporen?

²⁵ Hiervoor zullen de werkputten significant dieper aangelegd moeten worden, wat door instortingsgevaar tijdens het huidige onderzoek niet mogelijk was.

²⁶ Jacobs 2007, Afb. 5a.

Deze vraag kan niet beantwoord worden. De akker lijkt in alle putten aanwezig te zijn geweest, alhoewel de werkputten 1 en 4 minder duidelijke aanwijzingen voor het akkerniveau hebben opgeleverd.

- Wat is de zeldzaamheid van de aangetroffen mobilia en grondsporen in de archeoregio?

Akkers worden geregeld aangetroffen in de duinzanden. De zeldzaamheid is dan ook niet als hoog te bestempelen voor de microregio. De akker hoort waarschijnlijk bij een landerij in de buurt. Indien een relatie gelegd kan worden met een landgoed uit laatmiddeleeuwse context, dan kan de ensemblewaarde wel toenemen. Omtrent de mobilia komt naar voren dat het reguliere laatmiddeleeuwse aardewerk op de onderzoekslocatie aanwezig is, zij het met slechts een zeer gering aantal scherven. De latere periodes zijn eveneens slechts met een paar scherven vertegenwoordigd. Over de grondsporen kunnen geen uitspraken gedaan worden.

- Hoe is de horizontale en verticale gaafheid van het bodemarchief ter plaatse?

De horizontale gaafheid is redelijk goed te noemen, aangezien de akker in de werkputten 2, 3 en 5 is aangetoond. In de werkputten 1 en 4 is deze minder goed aanwezig. De bovenste 1,5 m beneden maaveld is in meer tot mindere mate verstoord. De oudere bodemvorming lijkt het akkerniveau in enige mate verstoord te hebben.

- Wat is de datering van de sporen?

Indien de bodemvorming en het akkerniveau als een spoor worden gezien, dan dateert het onderste akkerniveau op zijn vroegst vanaf 1050-1250. In werkput 2 is in deze akkerlaag eveneens later dateerbaar materiaal gevonden, waarbij de vroegste datering vanaf de 14^e eeuw ligt. Er zal gedurende de Late Middeleeuwen een stuifzandfase hebben plaatsgehad, waarna het humeuze pakket in het bovenste niveau tot ontwikkeling kwam. Het meeste materiaal dat aan dit humeuze pakket gekoppeld kan worden, dateert in de 17^e/18^e eeuw.

- Wat is de conserveringsgraad van de sporen en verschillende materiaal categorieën, inclusief eventueel aanwezig archeobotanisch en zoölogisch materiaal?

Over de sporen kunnen geen uitspraken gedaan worden, aangezien deze ontbreken. Zoölogisch materiaal is niet aangetroffen. Het aardewerk is gefragmenteerd. Het archeobotanische monster leverde geen botanische resten op.

- Wat is de relatie tussen de vindplaats en het landschap?

Het is bekend dat in de duinen akkerarealen in alle periodes werden aangelegd (zie bijvoorbeeld de prehistorische eergetouwsputten van het uitgevoerde archeologisch onderzoek op het ABF-terrein²⁷). Het duinlandschap leende zich voor de aanleg van akkers, alhoewel de grond niet ideaal exploiteerbaar was, zoals bijvoorbeeld wel de vruchtbare Lössgronden in Limburg. Akkers dienden daarom regelmatig verlegd te worden, waardoor al snel omvangrijke arealen ontstonden. Een akkerareaal betekent een relatief open landschap ten tijde van de Late Middeleeuwen.

- Kan op basis van de onderzoeksresultaten een verband gelegd worden met in de directe nabijheid van de vindplaats uitgevoerd onderzoek?

Op circa een kilometer afstand is de oude dorpskern gelegen waar onder andere bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen bekend zijn. Booronderzoeken in de omgeving hebben geen archeologische waarden opgeleverd. Meldingen in de omgeving betreffen wel sporen van akkers uit zowel de IJzertijd als het begin van de Late Middeleeuwen. De datering van de laatmiddeleeuwse akkers is gebaseerd op dezelfde typen aardewerkfragmenten als tijdens het huidige onderzoek aangetroffen.

²⁷ Kruidhof 2005.

5 Waardering en selectieadvies

5.1 Waardering van de vindplaats

De waardstelling, zoals voorgeschreven in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1, specificatie VS06) gebeurt op drie niveaus: belevingswaarde, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit. De eerste is niet van toepassing omdat de vindplaats niet bovengronds zichtbaar is. Alleen de laatste twee niveaus zijn op deze vindplaats van toepassing. De fysieke kwaliteit van de vindplaats is gebaseerd op haar conservering en gaafheid. De conservering geeft aan in hoeverre de resten behouden zijn, de gaafheid in hoeverre de vindplaats nog compleet is. De beoordeling is voor zowel gaafheid als conservering: drie punten voor hoge, twee punten voor middelhoge en één punt voor lage kwaliteit.

Er is geen sprake van een vindplaats in de zin van aanwezige grondsporen in het vlak en bewoning met omliggend erf. Er is wel sprake van een akkerareaal dat als een *off-site* fenomeen beschouwd kan worden. Er is geen sprake van een nederzetting.

Het aardewerk dat verzameld is tijdens de aanleg van het opgravingsvlak is gefragmenteerd. Aan akkers zijn dakpannen, bakstenen en aardewerkscherven toegevoegd voor een meer vruchtbare grond (betere opname van regenwater en betere bioturbatie). Bot is niet aangetroffen. Zaden zijn slecht bewaard gebleven. Bot en zaden zijn slecht geconserveerd in kalkloze zandgronden. De conservering van vondsten wordt gezien het geringe aantal als laag gewaardeerd. De ploeg- en/of omzettingssporen waren alleen in de profielen zichtbaar. In het vlak waren geen duidelijke sporen aanwezig. De waardering van beide fysieke kwaliteitscriteria is 2 punten. Dit is een score die laag (< 5 punten) is en die haar het predikaat 'niet behoudenswaardig' oplevert (tabel 8).

Ook op inhoudelijke kwaliteit, uitgedrukt in waarden voor zeldzaamheid, informatie en ensemble, wordt de vindplaats beoordeeld met hetzelfde puntensysteem. De zeldzaamheid scoort laag, evenals de informatiewaarde. De ensemblewaarde scoort eveneens laag, aangezien het niet duidelijk is waar het akkerareaal bij kan horen. De totale score voor de inhoudelijke kwaliteit is 3 en de waardering van de vindplaats op basis van deze criteria is dan ook laag.

Tabel 8: Scoretabel waardstelling (naar KNA, versie 3.1).

Waarden	Criteria	Scores			Totale score
		Hoog	Midden	Laag	
Beleving	Schoonheid Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord			
Fysieke kwaliteit	Gaafheid Conservering			1	2 (≥ 5 behoudenswaardig)
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid			1	3
	Informatiewaarde			1	(≥ 7 behoudenswaardig)
	Ensemblewaarde			1	
	Representativiteit	N.v.t.			

5.2 Selectieadvies

Tijdens het archeologisch onderzoek op de locatie Wassenaar, Jagerslaan 13, is conform de verwachtingen uit het vooronderzoek een akkerlaag/akkerlagen aangetroffen. Deze akkerlagen tonen aan dat het gebied mogelijk vanaf de Late Middeleeuwen is geëxploiteerd. Er is echter geen sprake van een behoudenswaardige vindplaats. ADC ArcheoProjecten adviseert dan ook om het terrein vrij te geven voor verdere ontwikkeling. Het uiteindelijke selectiebesluit wordt genomen door het bevoegd gezag.

Literatuur

Kruidhof, C.N., 2005: *Plangebied ABF-terrein, gemeente Wassenaar; een inventariserend archeologische onderzoek: proefsleuven*, RAAP rapport 1118, RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., Amsterdam.

Jacobs, E., 2008: *PvE Wassenaar Jagerslaan*, PvE nummer 08013, Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, Amsterdam.

Jacobs, E., 2007 (eindversie 2008): *Locatie 'Jagerslaan 13', gemeente Wassenaar. Een inventariserend veldonderzoek*, STAR 161, Jacobs & Burnier archeologisch projectbureau, Amsterdam.

Janson, E.M.CH.M., 1972: *Uit de geschiedenis van Wassenaar*, Den Haag.

Rieffe, E.C./Waasdorp, J.A., 2007: *Ganzenbroek Gemeente Wassenaar. Bureaonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek-boringen*, rapport 0712, Afdeling Archeologie Dienst Stadsbeheer gemeente Den Haag.

Van Lit, R., 1989: *Geschiedenis en verklaring van de straatnamen in Wassenaar*, Wassenaar.

Van Wilgen, L.R., 2007: *Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven/Archeologische Begeleiding Bouwlocatie Akerboom-Maaldrift II, Wassenaar, Gemeente Wassenaar*, SOB Research, Heinenoord.

Vos, P.C./E.C. Rieffe/E.E.B. Bulten, 2007: *Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk*, Den Haag.

http://www.kastelenin nederland.nl / map_zuid-holland.php.

Lijst van afbeeldingen

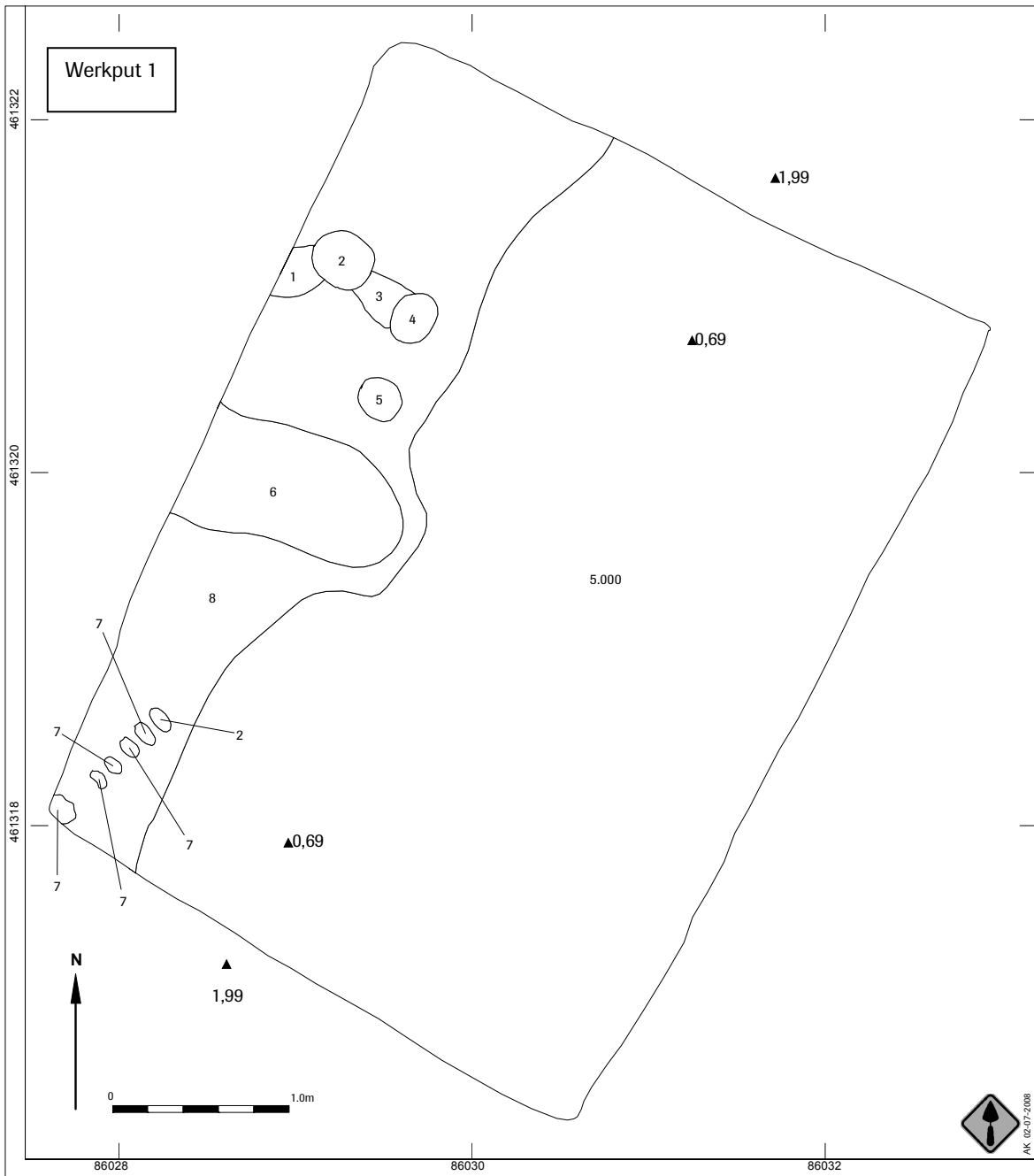
- Afb. 1: Locatie Jagerslaan 13, te Wassenaar.
- Afb. 2: Locatie aan de Jagerslaan te Wassenaar.
- Afb. 3: Het graven van de proefputten.
- Afb. 4: Puttenplan.
- Afb. 5: locatie van de kastelen en de beide buitenplaatsen Wildrust en Groot Haesebroek.
- Afb. 6: Archis-meldingen in de omgeving.
- Afb. 7: Geologische ondergrond langs de kust van Zuid-Holland.
- Afb. 8: Profielopbouw van het noordprofiel in werkput 1.
- Afb. 9: Foto van het noordprofiel van werkput 1.
- Afb. 9: Foto van de profielopname van het zuidelijk profiel van werkput 2.
- Afb. 10: Foto van de profielopname van het zuidelijk profiel van werkput 2.
- Afb. 11: Detail van de onderste lagen met stuifzandlenzen en sterk humeuze tot licht venige niveaus.
- Afb. 12: Profielopname van het zuidelijk profiel van werkput 2.
- Afb. 13: Noordprofiel Werkput 3.
- Afb. 14: Zuidprofiel werkput 4.
- Afb. 15: Zuidprofiel werkput 5.
- Afb. 16: Gedigitaliseerde profieldelen van de werkputten 3, 4 en 5.
- Afb. 17: Allesporenkaart.
- Afb. 18: Vlakfoto's van de verschillende werkputten.
- Afb. 19: Randscherf van een Paffrath kogelpot.

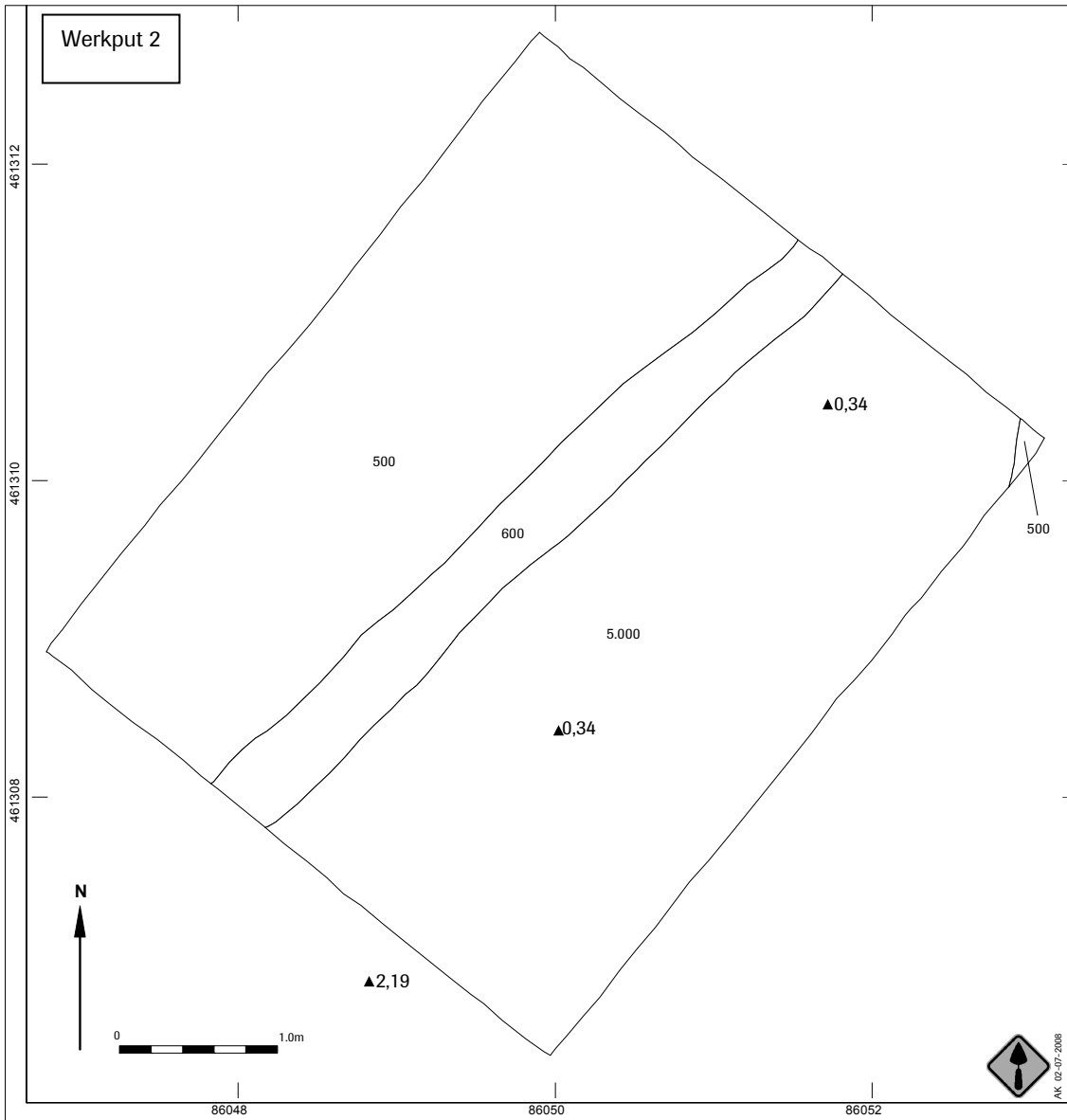
Lijst van Tabellen

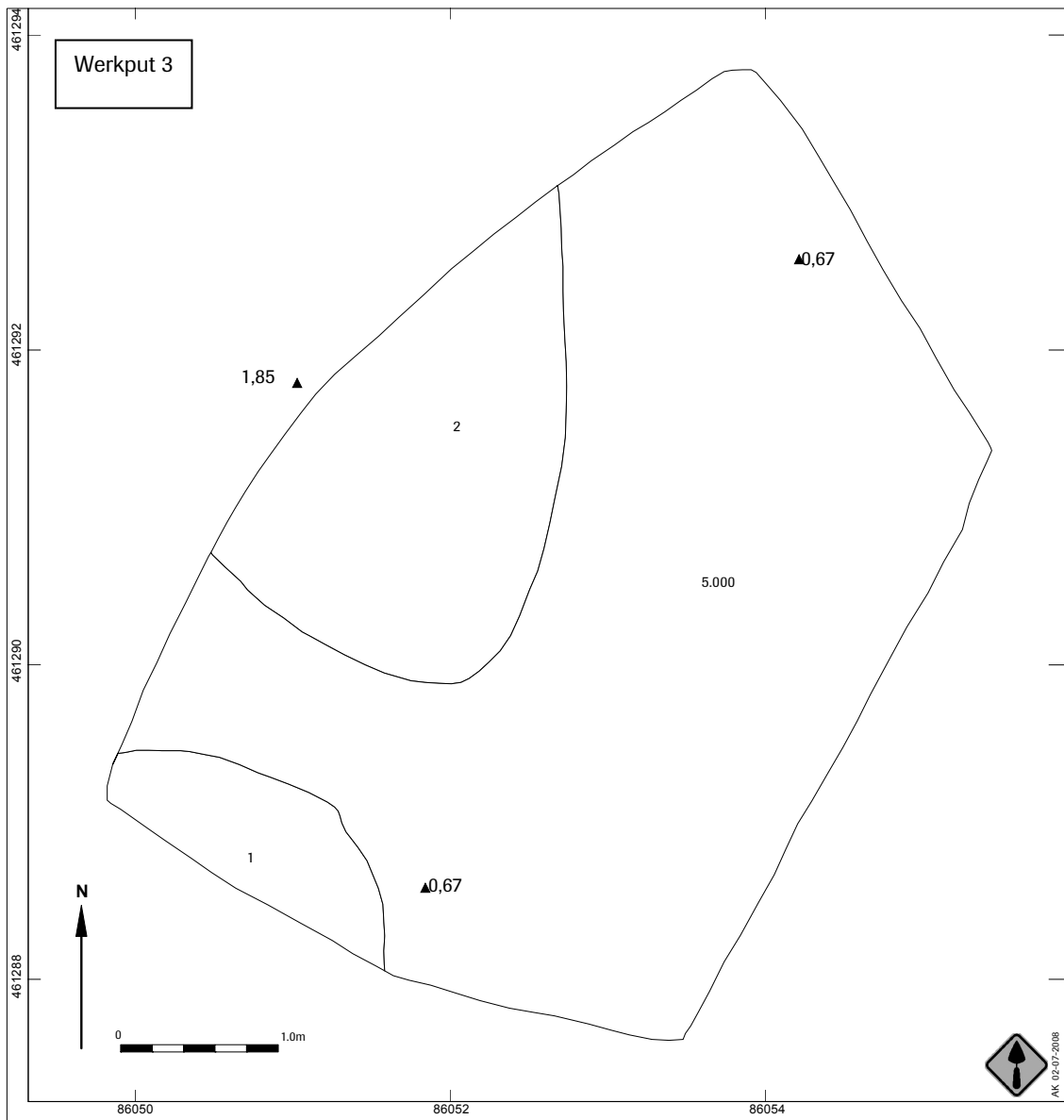
- Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.
- Tabel 2: Spoorbeschrijving van de profielen.
- Tabel 3: Vondsttotalen.
- Tabel 4: Vondstenlijst.
- Tabel 5: Determinatie aardewerk.
- Tabel 6: Resultaten waardering botanische macroresten en zaden.
- Tabel 7: Overige resten aangetroffen in monsters.
- Tabel 8. Scoretabel waardstelling (naar KNA, versie 3.1).

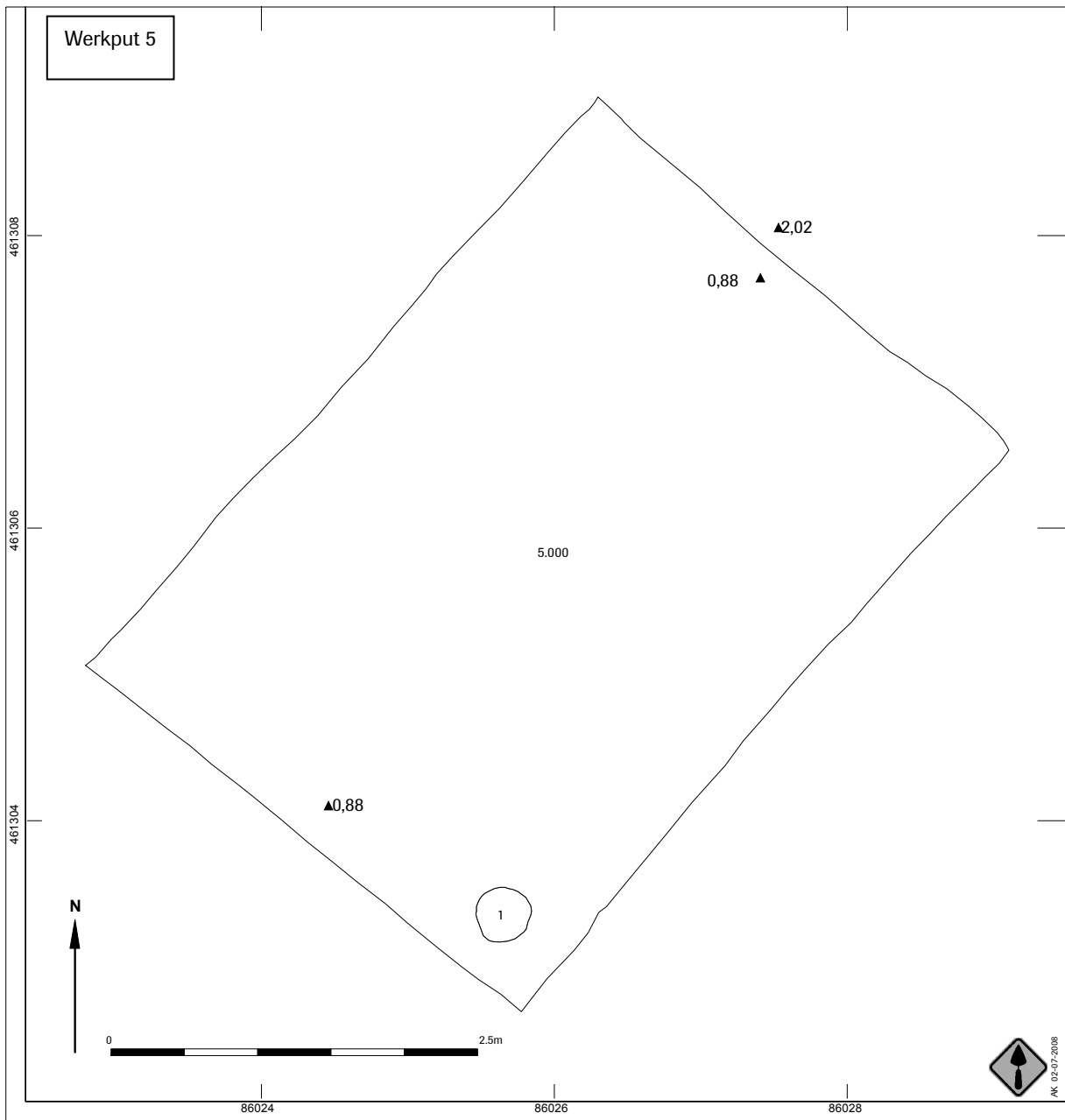
Bijlagen: Vlaktekeningen van de werkputten en sporenlijst

Sporenlijst

PUTNR	VLAKNR	SPOORNR	AARDSPOOR	VORM_VLAK	VORM COUPE	DIEPTE (cm)	OPMERKING	IDENTIEK
1	1	1	NV	RND	ONR	6	S1-S5 horen bij zelfde natuurlijke vlek	
1	1	2	NV	RND	ONR	6		
1	1	3	NV	RND	ONR	6		
1	1	4	NV	RND	ONR	5		
1	1	5	NV	RND	ONR	6		
1	1	6	NV	OVL	ONR	6		
1	1	7	PS	OVL	ONR	2	mogelijke verspitting	
1	1	8	LG				gevlekte laag	
1	101	100	LG				bouwvoor/opgebrachte grond	
1	101	200	LG				opgebrachte grond	
1	101	300	LG				humeus pakket door bodemvorming	
1	101	1000	LG				bodemvorming	
1	101	1001	LG				bodemvorming	
1	101	5000	LG				natuurlijke ondergrond	
2	1	999	BV				verspitte bouwvoor	
2	103	1001	LG				humeuze bodemvorming	
2	103	100	LG				humeus pakket door bodemvorming	
2	103	200	LG				inspoeling; stuifzandpakket	
2	103	300	LG				omgezet; stuifzand; inspoeling	
2	103	400	LG				stuifzand; inspoeling/uitspoeling	
2	103	500	LG				sterk humeus tot licht venig; laagte?	
2	103	600	LG				bodem met stuiflenzen en ploegsporen/verspitting	
2	103	700	LG				bodem met stuiflenzen; ploegsporen/verspitting	
2	103	1000	LG				bodemvorming	
2	103	1002	LG				bodem	
2	103	5000	LG				natuurlijk duinzand; uitspoeling	
3	1	1	NV				laagte	
3	1	2	NV					
3	101	100	LG					
3	101	200	LG				stuifzandpakket	
3	101	600	LG				omgezette? Bodem met stuiflenzen	
3	101	700	LG				omgezette? Bodem met stuiflenzen	S2
3	101	999	NV				bouwvoor	
3	101	1001	LG				bodemvorming	
3	101	5000	LG				natuurlijk duin; uitspoeling	
4	1	1	LG				omgezet; met AW	
4	103	300	LG				omgezet	
4	103	700	LG				omgezette? Bodem met stuifzandlenzen	
4	103	999	BV				bouwvoor	
4	103	1000	LG				bodemvorming	
4	103	1001	LG				bodemvorming	
4	103	5000	LG				natuurlijk duin	
5	1	1	NV	RND			humeus, geen diepte	
5	103	100	LG				onderkant bouwvoor	
5	103	600	LG				omgezette? Bodem met stuifzandlenzen	
5	103	700	LG				omgezette? Bodem met stuifzandlenzen	
5	103	1000	LG				bodemvorming	
5	103	4000	LG				gevlekt; net boven duin	S8
5	103	5000	LG				natuurlijk duin	werkput 1

Legenda

LG = laag
 NV = natuurlijke verstoring
 PS = ploegspoor/verspitting
 RND = rond
 OVL = ovaal
 ONR = onregelmatig
 101 = noord profiel
 102 = zuid profiel

Verklarende woordenlijst

Antropogene sporen Alle immobiele sporen van menselijke oorsprong, variërend van paalgaten of fosfaatvlekken tot muurresten.

AMK Archeologische Monumentenkaart geeft een overzicht van gewaardeerde archeologische terreinen in vier categorieën: 1) Archeologische waarde, 2) Hoge archeologische waarde, 3) Zeer hoge archeologische waarde en 4) Zeer hoge archeologische waarde beschermd. De AMK is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de RACM en de provincies en wordt beheerd door de RACM.

Archeologische indicatoren Indicatief archeologisch materiaal dat bij (boor)onderzoek een aanwijzing kan zijn voor de aanwezigheid, ter plaatse of in de nabijheid, van een archeologische vindplaats.

Archis Archeologisch Informatie Systeem. Dit door de RACM beheerde systeem bevat informatie over o.a. onderzoeksmeldingen, vondstmeldingen, waarnemingen, complexen en monumenten.

¹⁴C Koolstof (radioactieve isotoop), gebruikt voor datering.

CIS Het landelijke registratienummer ten behoeve van archeologisch onderzoek, uitgegeven door het Centraal Informatiesysteem.

CMA Centraal Monumenten Archief.

Conservering De mate waarin grondsporen, anorganische (aardewerk, vuursteen, metaal, glas etc.) en organische archeologische resten (bot, zaden, hout etc.) bewaard zijn gebleven.

Ensemblewaarde De meerwaarde die aan een vindplaats wordt toegekend op grond van de mate waarin sprake is van een landschappelijke en/of archeologische context.

Ex situ niet ter plaatse. Aanduiding die wordt gebruikt om aan te geven of grondsporen en / of artefacten zich niet meer op de oorspronkelijke plaats in de bodem bevinden. Behoud ex situ is het bewaren van de archeologische informatie door definitief onderzoek (opgraven, documenteren en registreren).

Gaafheid De mate van (fysieke) verstering van de bodem en/of de (eventueel aanwezige) archeologische waarden, zowel in verticale zin (diepte) als in horizontale zin (omvang)

Herinneringswaarde De herinnering die een archeologisch monument oproept over het Verleden.

IKAW Indicatieve kaart van archeologische waarden, een door de RACM geproduceerde kaart op landelijk niveau met de verwachte relatieve of absolute dichtheid van (bepaalde) archeologische verschijnselen in de bodem.

IVO Inventariserend Veld Onderzoek. Het verwerven van (extra) informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, als aanvulling op en toetsing van de archeologische verwachting, gebaseerd op het bureauonderzoek middels waarnemingen in het veld.

Informatiewaarde De betekenis van een monument als bron van kennis over het verleden. De informatiewaarde wordt bepaald door de mate waarin (een opgraving van) het monument een bijdrage kan leveren aan nieuwe kennisvorming over het verleden.

In situ Achtergebleven op exact de plaats waar de laatste gebruiker het heeft gedeponeed, weggegooid of verloren. Behoud in situ is het behouden van archeologische waarden in de bodem.

KNA Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.

NAP Normaal Amsterdams Peil (=officieel peilmerk).

PVA Plan van Aanpak. Een door de opdrachtnemer op te stellen plan voor de uit te voeren werken waarmee beoogd wordt aan de vereisten zoals geformuleerd in het Programma van Eisen en/of het ontwerp te voldoen. Ook wordt hierin een voorstel gedaan voor de werkwijze waarmee de in het Programma van Eisen en/ of ontwerp geformuleerde resultaatsverwachtingen bereikt kunnen worden.

PVE Programma van Eisen. Het PvE is een door een bevoegde overheid opgesteld of bekrachtigd document dat de probleem- en doelstelling van de te verrichten werkzaamheden van de vindplaats geeft en de daaruit af te leiden eisen formuleert met betrekking tot het uit te voeren werk.

RACM Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurhistorie en Monumentenzorg, tot eind 2006 de ROB, Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek.

Representativiteit De mate waarin een bepaald type vindplaats typerend is voor een periode dan wel een gebied.

RTS Robotic Total Station. Hiermee worden vlakken direct digitaal ingemeten.

Schoonheid De esthetisch-landschappelijke waarde van een archeologisch monument, die vooral in zichtbaarheid tot uiting komt.

Selectieadvies Archeologisch inhoudelijk advies over de behoudenswaardigheid van een vindplaats. Dit wordt opgesteld aan de hand van de waarderingscriteria.

Zeldzaamheid De mate waarin een bepaald type monument schaars is (of is geworden) voor een periode of in een gebied.

Afkortingen in database

AARD SPOOR

Aard van het spoor

Code	Omschrijving
AKR	(oude) akkerlaag
AWC	aardewerk-concentratie
BA	balk
BES	beschoeiing
BG	boorgat
BKS	bekisting
BOC	botconcentratie
BPA	beschoeiing, palen
BPL	beschoeiing, planken
BPT	beerput/beerelder
BRL	brandlaag
BU	bustum
BUN	visbun
BV	bouwoor
CR	crematiegraf
DIG	dierbegraaving
DK	drenkkuil
DLT	doorlaat (door een muur)
DP	depressie
DR	drain
EG	erfgreppel
ES	esdek
FU	fuik
GA	gracht
GE	geul
GHE	grafheuvel
GR	greppel
GRK	grafkuil
GT	goot
HA	haard
HAK	haardkuil
HG	huisgreppel
HKC	houtskool-concentratie
HI	hoefindruk
HO	hout
HU	hutkom
IN	inhumatiegraf
KEL	kelder
KGO	ovale kringgreppel
KGR	ronde kringgreppel
KGV	vierkante kringgreppel
KL	kuil
KS	karrenspoor
LAK	Laklaag
LAT	latrine
LG	laag
LO	ophogingslaag
LS	stortlaag
MI	muurinsteek
MR	muur
MSK	mestkuil
MST	muursteen
MU	muuruitbraak
NV	natuurlijke verstoring
NVD	dierlijke verstoring
NVP	plantaardige verstoring
OV	oven
PA	houten paal
PAK	paal met paalkuil
PG	paalगत
PGK	paalगत met paalkuil
PK	paalkuil
PL	plank
PLW	plaggenwand
PO	poel
POE	poer
POT	potstal
PS	ploegspoor
PSE	ploegspoor, eergetouw
PSK	ploegspoor, keerploeg
REC	recent
RPA	palenrij
RPG	rij paalgaten
RPK	rij paalkuilen
RPL	rij planken
SG	standgreppel
SI	silo

SL	sloot
SPB	spaarhoog
SPG	spitsgracht
SS	spitspoor
ST	steen
STC	steenconcentratie
VL	vlek
VR	vloer
VSC	vuursteenconcentratie
VW	vlechtwerk
WA	waterput
WG	weg
WK	waterkuil
WL	wal
WOO	woonlaag
XXX	onbekend

COUPEVORM

Vorm van de onderkant van het spoor in de coupe.

Code	Omschrijving
ONR	onregelmatig
PNT	punt
RND	rond
VLK	vlak
KOM	komvormig

NG niet gecoupeerd

VLAKVORM

Vorm van het spoor op het horizontale vlak

Code	Omschrijving
LIN	lineair
ONR	onregelmatig
OVA	ovaal
RHK	rechthoekig
RND	rond
SIK	sikkelvormig
VKT	vierkant

KLEUR

Duiding van de kleur.

Code	Referentie
BE	beige
BL	blauw
BR	bruin
GL	geel
GN	groen
GR	grijs
OR	oranje
PA	paars
RO	rood
RZ	roze
WI	wit
ZW	zwart

Daarnaast:

D	donker
L	licht
SCH	schoon
VL	vuil
ZR	zeer

DBRGR = donkerbruingrijs (hoofdkleur is dan grijs)

INSLUITSEL

Aard van een insluitSEL van een vulling.

Code	Referentie
AS	as
AW	aardewerk vaatwerk
BOT	bot (geen schelp)
BW	bouwaardewerk (baksteen, dakpan, tegel)
FE	ijzeroer
FF	fosfaat
GL	glas
HK	houtskool
HL	hutenleem
HT	hout
KER	keramische objecten (weefgewichten)
KI	kiesel
LR	leer

MET	metaal
MN	mangaan
NS	natuursteen
OKR	oker
SCH	schelp
SL	slak
VKL	verbrande klei
VST	vuursteen

TEXTUUR

Textuur van een vulling met NEN-classificatie.

Code	NEN	Referentie
K	K	klei
ZK	Ks1	zware klei
MK	Ks2	matig zware klei
LK	Ks3	lichte klei
Z-K		zandige klei
ZI		zavel
ZZI	Kz1	zware zavel
MZI	Kz2	matig lichte zavel
LZI	Kz3	lichte zavel
L	L	leem
SL	Lz1	siltige leem
Z-L	Lz3	zandige leem
V	V	veen
V1	Vk3	venige klei
V2	Vk1	kleilig veen
V3	Vm	veen
Z-V	Vz1	zandig veen
Z	Z	zand
FZ	Zs1	fijn zand
MZ	Zs1	middelgrof zand
GZ	Zs1	grof zand
ILZ	Zs2	iets lemig zand
LZ	Zs3	lemig zand
IGHZ	g1	iets grindhoudend zand
MGHZ	g2	matig grindhoudend zand
SGHZ	g3	sterk grindhoudend zand
V-Z	Vz3	venig zand
G	G	grind
FG		fijn grind
GG		grof grind
IZHG	Gz1	iets zandhoudend grind
MZHG	Gz2	matig zandhoudend grind
SZHG	Gz3	sterk zandhoudend grind
ST		steen
HT		hout
H0	h1	humushoudend
H1	h2	matig humeus
H2	h3	humusrijk

INHOUD

Aard van het materiaal van een vondst.

Code	Referentie
AW	aardewerk vaatwerk
BOT	bot (geen schelp)
BW	bouwaardewerk (keramisch, geen steen)
COP	coproliet
GL	glas (geen slak)
HK	houtschool
HT	hout (geen houtschool, geen plantaardige resten)
KER	keramische objecten (weefgewichten ed.)
LR	leer
MET	metaal (geen slak)
MIX	gemengd
NS	natuursteen (geen vuursteen)
OKR	oker
PIJ	pijpenkoppes en -stelen
SCH	schelp
SL	slakken
TOU	touw (vaak vlas of bast)
TXT	textiel (wol of draad)
VKL	verbrande klei (geen lemen gewichten)
VST	vuursteen
XXX	overig

MONSTER

Aard van een monster.

Code	Referentie
MA	monster algemeen
MAR	monster artropoden
MBOT	monster bot
MCI4	monster voor C-14 datering
MCH	chemisch monster
MCR	crematiemonster
MD	monster voor dendrochronologisch onderzoek
MFF	fosfaatmonster
MHK	houtschoolmonster
MHT	houtmonster
MP	pollenmonster
MSC	schelpenmonster
MSL	monster slijpplaat
MZ	zadenmonster voor botanisch onderzoek

VERZAMELWIJZE

Manier waarop een vondst of monster is verzameld.

Code	Referentie
AAC	aanleg coupe (handmatig schaven)
AANV	aanleg vlak of profiel (handmatig)
BIGB	bigbag
COUP	couperen (handmatig)
DETC	detectorvondst
LICH	lichten (vondst met omringende grond integraal verwijderd)
MAA	machinale aanleg
MAF	machinale afwerking (of machinaal couperen)
MSCH	machinaal schaven
PUNT	puntvondst (ingemeten)
SCHA	uitschaven (handmatig)
SPIT	uitspitten (handmatig)
TROF	troffelen